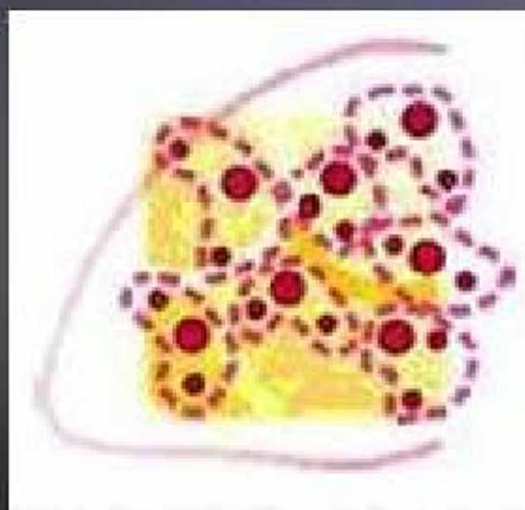

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ
ΠΟΛΙΟΔΟΜΙΑΣ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
Κατεύθυνση «1. Πολεοδομία και Ανάπτυξη των Πόλεων»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ:
ΠΟΛΥΚΕΝΤΡΙΚΕΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ (ΠΑΠ)
– ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΙΣΗ

ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: ΦΡΥΤΖΑΛΑΣ ΗΛΙΑΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ:
ΠΑΣΧΑΛΗΣ ΑΡΒΑΝΙΤΙΔΗΣ

ΒΟΛΟΣ, 1 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2008

Αφιερωμένο στην οικογένειά μου.

Ευχαριστίες

Η μελέτη αυτή δε θα είχε έρθει εις πέρας χωρίς τις σημαντικότερες σκέψεις, σχόλια και παρατηρήσεις του επιβλέποντα καθηγητή μου Αρβανιτίδη Πασχάλη. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω για τη συμβολή του και τον Παπακωνσταντίνου Αποστόλη, 3D Animator, στην εικαστική μορφοποίηση της μεταπτυχιακής διατριβής μου.

Τυχόν αβλεψίες, λάθη και παραλήψεις βαρύνουν αποκλειστικά και μόνο εμένα τον ίδιο.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διατριβή διερευνά το ζήτημα της πολυκεντρικότητας. Ξεκινά με τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας, η οποία επιτρέπει να οριστεί επακριβώς οι έννοιες της πολυκεντρικότητας και των Πολυκεντρικών Αστικών Περιφερειών (ΠΑΠ). Ακολουθεί η διατύπωση των χαρακτηριστικών προσδιορισμού μιας ΠΑΠ και των κριτηρίων διαχωρισμού (τυπολογία) των ΠΑΠ, με παράλληλες αναφορές σε διάφορα παραδείγματα διεθνώς αναγνωρισμένων ΠΑΠ.

Στη συνέχεια, διερευνάται εμπειρικά η έννοια της πολυκεντρικότητας, εξετάζοντας την περίπτωση του υπό ανάπτυξη δίπολου Βόλου – Λάρισας. Εδώ εξετάζονται τα βασικότερα χαρακτηριστικά του δίπολου και του ευρύτερου χώρου στον οποίο εντάσσεται και αναδεικνύεται η τυπολογία του, δηλαδή η κατηγορία των ΠΑΠ στην οποία ανήκει.

Τέλος, η εργασία καταλήγει ότι υπάρχουν μια σειρά από βασικά χαρακτηριστικά των ΠΑΠ και ένα θεωρητικό πλαίσιο που ορίζει τον τύπο της κάθε ΠΑΠ.

ABSTRACT

The subject of this master thesis is the concept of polycentricity. The analysis begins with a brief overview of the literature on this subject, which allows polycentricity and Polycentric Urban Regions (PUR) to be accurately defined. Next, is the presentation of the defining characteristics and the taxonomy criteria (typology) for the PUR, giving alongside some widely known paradigms of PURs.

Then, we approach polycentricity more empirically, by studying the on-going dipole of Volos – Larisa. Basic characteristics of the dipole and its general space follow, concerning the analysis of the dipole's defining characteristics and its typology (its classification based on the category of the PURs that it belongs).

Lastly, the thesis concludes that there is a certain amount of characteristics for every PUR and a theoretical context that defines every PUR's type.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Πρόλογος – Προοίμιο.....	1
2. ΠΑΠ – Θεωρητική προσέγγιση.....	4
2.1. Εισαγωγή.....	4
2.2. Ορισμός της πολυκεντρικότητας.....	4
2.3. Χαρακτηριστικά προσδιορισμού μιας ΠΑΠ.....	9
2.4. Τυπολογία των ΠΑΠ.....	12
2.4.1. Κριτήρια διαχωρισμού των ΠΑΠ.....	13
2.4.2. Τύποι ΠΑΠ.....	20
2.5. Συμπεράσματα.....	24
3. ΠΑΠ – Εμπειρική προσέγγιση.....	26
3.1. Εισαγωγή.....	26
3.2. Μελέτη περίπτωσης: Δίπολο Βόλου – Λάρισας.....	27
3.2.1. Χαρακτηριστικά προσδιορισμού του Δίπολου.....	29
3.2.2. Τυπολογία του Δίπολου.....	45
3.3. Συμπεράσματα.....	56
4. Γενικά Συμπεράσματα.....	59
Βιβλιογραφία.....	63
Παράρτημα χαρτών.....	68

1. Πρόλογος – Προοίμιο

Αν και έννοια της Πολυκεντρικής Αστικής Περιφέρειας (ΠΑΠ) απέκτησε σημαντική επικαιρότητα την τελευταία δεκαετία, παρόλα αυτά, συνεχίζει να την περιβάλλει κάποια ασάφεια. Προάγγελοι αυτής της ιδέας ήταν και οι έννοιες της «Πολυπυρινικής Μητροπολιτικής Περιφέρειας» (*Dieleman και Faludi, 1998*) και του «Αστικού Πεδίου» (*Friedmann και Miller, 1965*).

Σήμερα το φαινόμενο της ΠΑΠ απασχολεί το σχεδιασμό τόσο σε ευρωπαϊκό, όσο και ευρωπαϊκό επίπεδο, κάτι που διαφαίνεται και από το γεγονός ότι υπάρχει ως ιδέα σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες (*Meijers, 2005*):

- «urban networks» στο Βέλγιο,
- «Polycentric national centres» στη Δανία,
- «urban networks» στην Εσθονία,
- «reseaux des villes» στη Γαλλία,
- «Metropolregionen», «Stadtenetze» στη Γερμανία,
- «Δίπολο» στην Ελλάδα και την Πολωνία («duopols»),
- «city networks» στην Ιταλία,
- «linked gateways» στην Ιρλανδία,
- «Metropolis Vilnius – Kaunas» στη Λιθουανία,
- «urban networks» στην Ολλανδία και
- «Vernetzte Sta dtesystem» στην Ελβετία.

Επιπλέον, η πολυκεντρικότητα θεωρείται ως ένας από τους βασικότερους στόχους του ευρωπαϊκού αναπτυξιακού σχεδιασμού και μέσο εξασφάλισης οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, βιώσιμης και ισόρροπης ανάπτυξης και ώθησης της ανταγωνιστικότητας, κάτι που διαφαίνεται έντονα τόσο στο ΣΑΚΧ (1999) όσο και στο ESPON (2006δ).

Η πολυκεντρικότητα είναι η πολιτική που προωθεί άμεσα την ιδέα της ενοποίησης του αστικού χώρου (Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, παγκοσμιοποίηση κτλ.) και οραματίζεται την Ευρώπη ως ένα χώρο δικτύων πόλεων.

Τα αστικά κέντρα είναι οι θεμέλιοι λίθοι των πολυκεντρικών σχηματισμών. Μεγαλύτερα ή μικρότερα αστικά κέντρα τα οποία γειτνιάζουν και έχουν κοινές επιδιώξεις μπορούν να λύσουν από κοινού τις αναπτυξιακές και χωρικές τους

προκλήσεις μέσα από μια ολοκληρωμένη πολυκεντρική συνεργασία, την αμοιβαία ανταλλαγή γνώσεων και εμπειρίας και της αυθόρμητης δημιουργικότητας, εκμεταλλευόμενες τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα. Μπορούν επίσης επιτύχουν σημαντικές οικονομίες κλίμακας εκμεταλλευόμενες γρήγορες και αξιόπιστες μεταφορικές και επικοινωνιακές συνδέσεις (Batten, 1995). Έτσι, θα καταφέρουν, μέσω της λειτουργικής εξειδίκευσης και τις μεγαλύτερης μάζας που προκύπτει, να βελτιώσουν τη θέση τους και να παίξουν ένα πιο ανταγωνιστικό ρόλο στο παγκόσμιο γίγνεσθαι.

Έτσι, κατά μία έννοια, η πολυκεντρικότητα δεν είναι αποτέλεσμα μόνο των εκούσιων αναπτυξιακών στρατηγικών και δράσεων, αλλά και παράγωγο της ιστορικής, οικονομικής και χωρικής εξέλιξης (επέκταση των αστικών κέντρων, αλλαγή στον τρόπο ζωής και στα πρότυπα των μετακινήσεων) (ESPON, 2003α). Γι' αυτό επιβάλλεται οι επιστήμονες του χώρου και αυτοί που ασκούν πολιτική να εστιάζουν την προσοχή τους στα δίκτυα των πόλεων και όχι αυτού καθαυτού στα κέντρα που τα απαρτίζουν, καθώς εκτιμάται ότι οι ΠΑΠ είναι το επόμενο στάδιο επέκτασης της αστικής ζωής.

Σκοπός αυτής της διατριβής είναι η διερεύνηση, τόσο θεωρητικά, όσο και εμπειρικά, των εννοιών της πολυκεντρικότητας και των Πολυκεντρικών Αστικών Περιφερειών.

Η μελέτη χωρίζεται σε 4 κεφάλαια. Αρχικά, παραθέτουμε μία επισκόπηση του θέματος, παρουσιάζοντας τους βασικούς σκοπούς και στόχους της παρούσας διατριβής.

Στο δεύτερο μέρος προσπαθούμε να ορίσουμε την πολυκεντρικότητα και τα χαρακτηριστικά που την προσδιορίζουν. Επιπλέον, γίνεται μια προσπάθεια προσδιορισμού της τυπολογίας των ΠΑΠ. Αυτό μπορεί να αποτελέσει ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο τόσο για τον στρατηγικό σχεδιασμό όσο και για τους φορείς λήψης αποφάσεων.

Εν συνεχεία, στο τρίτο κεφάλαιο, εξετάζουμε το υπό υλοποίηση δίπολο Βόλου – Λάρισας. Μελετούμε τα βασικά χαρακτηριστικά και τα μεγέθη που συγκεντρώνει ο ευρύτερος χώρος του δίπολου.

Όλα τα προηγούμενα θα μπορούσαν να αναλυθούν σε επιμέρους στόχους:

1. Ορισμός της ΠΑΠ.

2. Προσδιορισμός των βασικών χαρακτηριστικών και ο εντοπισμός των απαραίτητων συνθηκών που ωθούν στην ανάδειξη και εξέλιξη μιας ΠΑΠ.
3. Διατύπωση μιας τυπολογίας που να περιγράφει το βαθμό και τον τύπο της πολυκεντρικότητας, για τις διαφορετικές μορφές που μπορεί να πάρει μια ΠΑΠ.
4. Η εμπειρική διερεύνηση των όλων των παραπάνω στην περίπτωση του υπό υλοποίηση δίπολου Βόλου – Λάρισας.

Για αυτό πρέπει να διατυπώσουμε σαφείς ορισμούς τόσο για την πολυκεντρικότητα, όσο και για τις άλλες έννοιες που σχετίζονται με αυτή.

2. ΠΑΠ – Θεωρητική προσέγγιση

2.1. Εισαγωγή

Η πολυκεντρικότητα αποτελεί ένα επιθυμητό πλαίσιο αναπτυξιακού σχεδιασμού και μέσο εξασφάλισης οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, βιώσιμης και ισόρροπης ανάπτυξης και ώθησης της ανταγωνιστικότητας, αλλά και μέσο ενοποίησης του αστικού χώρου (Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, παγκοσμιοποίηση κτλ) (ΣΑΚΧ, 1999• ESPON, 2006δ). Είναι μία ιδέα που έχει αρχίσει να διευρύνεται έντονα και να υιοθετείται στις εθνικές και δια-εθνικές αναπτυξιακές πολιτικές.

Όμως, παρά το έντονο ενδιαφέρον, είναι γεγονός ότι μέχρι σήμερα δεν υπάρχει ένα ενιαίο θεωρητικό και μεθοδολογικό πλαίσιο για την μελέτη των ΠΑΠ. Η μελέτη της βιβλιογραφίας έδειξε ότι η Πολυκεντρική Αστική Περιφέρεια αποτελεί μία έννοια που χρησιμοποιείται από ολοένα και μεγαλύτερο πλήθος επιστημόνων, ακόμα και από διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους, και αναφέρεται σε διάφορες χωρικές κλίμακες. Αυτό ακριβώς είναι που δυσκολεύει τη διατύπωση ενός και μόνο, ενιαίου, ολοκληρωμένου και κοινώς αποδεκτού θεωρητικού πλαισίου για τις ΠΑΠ. Έτσι, τα βασικά ερωτήματα που προκύπτουν είναι: Τι είναι η πολυκεντρικότητα; Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της και οι βασικές πτυχές της; Μπορεί να θεωρηθεί ως ένα θεωρητικό/αναλυτικό εργαλείο ή ως ένα εργαλείο στρατηγικού σχεδιασμού και κατά πόσο μπορεί να αντιγραφεί;

Η ανάλυση των παραπάνω λοιπόν, θα πραγματοποιηθεί σε τρία στάδια:

1. ορισμός της πολυκεντρικότητας,
2. συνθήκες για τη δημιουργία μιας ΠΑΠ,
3. τυπολογία των ΠΑΠ.

Σε αυτό το κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με αυτά τα ζητήματα.

2.2. Ορισμός της πολυκεντρικότητας

Υπάρχουν αρκετοί ορισμοί όσον αφορά τις ΠΑΠ. Στο *ESPON* (2003α, σελ 15) ορίζεται ως «μία περιοχή που αποτελείται από δύο ή περισσότερες πόλεις, οι οποίες είναι ιστορικά και πολιτικά ανεξάρτητες (δεν υπάρχει ιεραρχία), γειτονικές και

συμπληρωματικές ως προς τις λειτουργίες τους». Οι *Bailey και Turok (2001, σελ. 698)* μας λένε ότι «ΠΑΠ είναι μια περιφέρεια, η οποία απαρτίζεται από μία ή περισσότερες σαφώς διαχωρισμένες πόλεις, χωρίς κάποια να κυριαρχεί, που χαρακτηρίζονται από σχετική εγγύτητα και καλή επικοινωνία». Ο *Parr (2004, σελ. 231)* τονίζει ότι: «την Πολυκεντρική Αστική Περιφέρεια μπορούμε απλά να την θεωρήσουμε ως μια ομάδα γειτονικών αλλά χωρικά διαχωρισμένων αστικών κέντρων, που υφίστανται ως αναγνωρίσιμη οντότητα». Βέβαια και στις τρεις περιπτώσεις μεγάλη βαρύτητα δίνεται στη μορφολογική διάσταση της πολυκεντρικότητας, υποβαθμίζοντας την οικονομική, κοινωνική και πολιτική διάστασή της.

Παρόλα αυτά, η οικονομική (ενοποιημένες – αλληλεπικαλυπτόμενες αγορές εργασίας, εμπορίου και βιομηχανίας) και η πολιτική (κοινές αναπτυξιακές στρατηγικές και δράσεις) πτυχή μιας ΠΑΠ παραπέμπουν διαφορετικούς ορισμούς (αναλόγως και με την κλίμακα αναφοράς) (*ESPON, 2003β*).

Οι υπερβολικές γενικεύσεις και ορισμοί της πολυκεντρικότητας, κατά τέτοιο τρόπο ώστε να εξυπηρετούν τις ανάγκες της μακρο-ανάλυσης, μπορεί να οδηγήσουν σε παρακινδυνευμένα και ανεπιθύμητα αποτελέσματα, τα οποία δεν ανταποκρίνονται και στην πραγματικότητα.

Τα ζητήματα που προκύπτουν σε πρώτη φάση είναι τα εξής δύο: Τι εννοούμε όταν μιλάμε για αστικά κέντρα και πως μπορούμε να καθορίσουμε με σαφήνεια τα όρια μεταξύ αστικών κέντρων και περιφέρειας; Το σημαντικό λοιπόν εδώ είναι ότι όταν λέμε αστικά κέντρα δεν εννοούμε την πόλη ή τον δήμο, με την στενή έννοια του όρου, βάσει δηλαδή των διοικητικών τους ορίων, αλλά τον αστικό χώρο στον οποίο λειτουργούν και δρουν καθημερινά οι πολίτες αυτού του κέντρου, που μπορεί να περιλαμβάνει δύο ή και παραπάνω δήμους, οι οποίοι σχηματίζουν όμως μια συνεχή αστικοποίηση)¹. Όπως τονίζει και το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (2006), «κάτι τέτοιο, εξάλλου, δεν θα είχε νόημα, καθώς τα πλεονεκτήματα τα οποία καλείται να

¹ Σε αυτό το σημείο να τονιστεί ότι, με βάση και την ελληνική πραγματικότητα, αλλά και για την καλύτερη κατανόηση αυτών που περιγράφονται στην παρούσα μελέτη, οι έννοιες αστικό κέντρο, πόλη και Πολεοδομικό Συγκρότημα (ΠΣ) χρησιμοποιούνται από κοινού και θεωρείται ότι εκφράζουν το ίδιο φαινόμενο.

αξιοποιήσει και τα προβλήματα τα οποία καλείται να λύσει το αστικό κέντρο δεν προσδιορίζονται από τα στενά διοικητικά όρια των δήμων».

Επιπλέον, ως επέκταση και του προηγούμενου, για την επίτευξη μιας βιώσιμης πολυκεντρικής ανάπτυξης, ένας άλλος πολύ σημαντικός παράγοντας είναι το θεσμικό πλαίσιο της διοίκησης των πόλεων, δηλαδή η δυνατότητα ανάπτυξης ουσιαστικών δεσμών και συνεργασιών έξω από τα στενά διοικητικά όρια (ESPON, 2005a).

Θα λέγαμε ότι η ΠΑΠ αποτελείται από σημεία (πόλεις, νοικοκυριά, εταιρίες, οργανισμοί, ιδιώτες), τους μεταξύ τους «διαδρόμους» (υποδομές, δεσμοί, σχέσεις) και από ροές (άνθρωποι, αγαθά, πληροφορίες, κεφάλαιο) (Meijers, 2005). Η ΠΑΠ αποτελεί την υλοποίηση της ιδέας του «να αποτελέσουν κάτι παραπάνω από ένα άθροισμα επιμέρους μονάδων» ('being more than the sum of the parts') (Meijers, 2005, σελ. 766). Ακόμη και η λέξη συνέργια (συν + έργο) σημαίνει η κατάσταση στην οποία το αποτέλεσμα του συνδυασμού ή της ενσωμάτωσης δύο ή περισσότερων μονάδων ή λειτουργιών είναι μεγαλύτερο από το άθροισμα των ατομικών αποτελεσμάτων των δύο μονάδων ή λειτουργιών ($1+1>2$).

Με βάση όλα τα παραπάνω, καταλήγουμε στο ότι κατά πρώτον, όσον αφορά τα αστικά κέντρα, ως μονάδες κάποιου αστικού συστήματος, δεν πρέπει να δίνουμε την απόλυτη προσοχή μας στο μέγεθος. Πράγματι, το μέγεθος παίζει ρόλο, αλλά δεν αποτελεί το απόλυτο μέτρο ανάδειξης της δυναμικότητας ενός αστικού κέντρου (ESPON, 2005a).

Δεύτερον, οι διασυνοριακές συνεργασίες, μεταξύ ιδρυμάτων, ή εταιριών, ή φορέων κτλ, παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη πολυκεντρικών σχηματισμών, ιδιαιτέρως όσον αφορά τις πόλεις μεσαίου μεγέθους, που προσπαθούν να εξασφαλίσουν και αυτές μια θέση στην εθνική αλλά και την παγκόσμια αναπτυξιακή κατάταξη (ESPON, 2005a· Parr, 2004).

Η εργασία αυτή λοιπόν, κατέληξε ότι μία ΠΑΠ **αποτελείται από δύο ή και περισσότερα γειτονικά αλλά σαφώς διαχωρισμένα αστικά κέντρα, που υφίστανται ως αναγνωρίσιμη οντότητα², τα οποία συνεργάζονται σε όλα τα επίπεδα**

² Τα τμήματα του κειμένου που τονίζονται με Bold ή Italic ή Bold-Italic χαρακτήρες αφορούν σημεία που ο συντάκτης, αυτής της μελέτης, θεωρεί σημαντικά.

(οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό) ενισχύοντας το ένα το άλλο, με έντονους δεσμούς – ροές (ανθρώπων, αγαθών, πληροφοριών κτλ)³.

Η ΠΑΠ αποτελεί μια ιδιαίτερη μορφή χωρικής οντότητας με κάποια πιθανά δυνητικά προτερήματα και μειονεκτήματα, που μπορούν να προκύψουν από την υλοποίηση μιας τέτοιας αναπτυξιακής πρότασης. Υπάρχουν κάποιες, αν και περιορισμένες, αναφορές για αυτό το θέμα στη διεθνή βιβλιογραφία, κάποιες από τις οποίες παρατίθενται συνοπτικά παρακάτω.

Όσον αφορά τα πλεονεκτήματα, αυτά συνοψίζονται στα εξής:

1. Σαν πλεονέκτημα της χωρικής της δομής, διαθέτει τη δυνατότητα να επιτύχει μεγαλύτερους ρυθμούς ανάπτυξης (*Parr, 2004*).
2. Θεωρείται ως ένα επιθυμητό πλαίσιο σχεδιασμού και προγραμματισμού δημόσιας πολιτικής παρέμβασης (*Parr, 2004*).
3. Διαθέτει διαφοροποιημένο εργατικό δυναμικό, υπηρεσίες, τηλεπικοινωνιακά και μεταφορικά δίκτυα, που μπορούν να συνδυάσουν για να καταστήσουν την ΠΑΠ ως μια πιο ελκυστική τοποθεσία.
4. Τα χωρικά χαρακτηριστικά της ΠΑΠ της επιτρέπουν να εκμεταλλευτεί τα πλεονεκτήματα του αστικού μεγέθους της, και, ταυτόχρονα, να αποφύγει τουλάχιστον μερικά από τα προφανή μειονεκτήματα, όπως τη συμφόρηση, τη ρύπανση κλπ.

Στα μειονεκτήματα αυτής της χωρικής οντότητας συγκαταλέγονται τα εξής:

1. Ο διασκορπισμένος αστικός πληθυσμός και η ανταγωνιστικότητα μεταξύ των κέντρων μπορούν να συνδυάσουν στη διαμόρφωση ενός δυσμενούς περιβάλλοντος για επενδύσεις, συμβάλλοντας κατά συνέπεια και στο πρόβλημα της περιφερειακής οικονομικής ρύθμισης.
2. Οι *Meijers και Sandberg (2006)* κατέληξαν πως υπάρχει ασάφεια ως προς τη σχέση μεταξύ αστικής δομής και μείωσης ανισοτήτων, ότι η θεωρητική τεκμηρίωση της σχέσης μεταξύ περιφερειακής οικονομικής μεγέθυνσης, πολυκεντρικότητας και περιφερειακών ανισοτήτων είναι ελλιπής, ότι δε διαφαίνεται κάποια σημαντική σχέση μεταξύ δεικτών πολυκεντρικότητας

³ Αυτός ο ορισμός αποτελεί κράμα των στοιχείων που συλλέχθηκαν κατά την εκπόνηση της εργασίας (*ESPON, 2003α· ESPON, 2003β· Bailey και Turok, 2001· Kloosterman και Lambregts, 2001· Meijers, 2005· Parr, 2004*).

και περιφερειακών ανισοτήτων και τέλος ότι επιβάλλεται μια ανεπτυγμένη κριτική σκέψη ως προς την υποτιθέμενη συμβολή της πολυκεντρικής ανάπτυξης στην ελάττωση των περιφερειακών ανισοτήτων.

3. Μέσα στην ΠΑΠ θα υπάρχουν αναπόφευκτα μεγαλύτερες αποστάσεις ταξιδιών, δυσκολίες στις ροές προϊόντων και πληροφοριών, σχετικά με εκείνες λαμβάνουν χώρα στα πλαίσια μιας ενιαίας μητροπολιτικής περιοχής ανάλογου πληθυσμού.
4. Μερικά από τα πλεονεκτήματα του αστικού μεγέθους είναι απόρροια του ίδιου του χαρακτήρα του μητροπολιτικού περιβάλλοντος, και συσχετίζονται με τέτοιους παράγοντες, όπως η πυκνότητα, η εγγύτητα, η προσωπική επαφή, οι άτυπες δομές, η μη σχεδιασμένη αλληλεπίδραση κλπ. Η χωρική δομή της ΠΑΠ τείνει να αποκλείσει την παρουσία τέτοιων παραγόντων και, κατά αυτόν τον τρόπο, των πλεονεκτημάτων που απορρέουν από αυτούς (*Parr, 2004*).
5. Η επιτυχία ορισμένων ΠΑΠ μπορεί να οφειλόταν σε μια σειρά παραγόντων, εκτός της χωρική δομή και των πλεονεκτημάτων που προέρχονται από αυτή, αλλά και σε παράγοντες που δεν αναπαράγονται τόσο εύκολα απλώς και μόνο ως τμήματα μιας πολιτικής επιλογής ή, ακόμη περισσότερο, του γνωστού πλαισίου προγραμματισμού.
6. Η συνεργασία των κέντρων με άλλα γειτονικά τους, αποβλέπει συνήθως στη διανομή του κόστους. Όμως, η συνεργασία αυτή μπορεί να αποδώσει μόνο εάν μακροπρόθεσμα η διανομή των οφελών μεταξύ των κέντρων είναι ανάλογη της αντίστοιχης διανομής των δαπανών.
7. Η λειτουργική υπερεξειδίκευση της ΠΑΠ μπορεί να οδηγήσει βραχυχρόνια σε κρίσεις (οποιασδήποτε μορφής), είτε μακροχρόνια σε αλλαγές στο παραγωγικό πρότυπο-μοτίβο, ή σε εξάρτηση από δραστηριότητες που αντιμετωπίζουν προβλήματα ανταγωνιστικότητας (που πιθανόν θα συνεχιστεί και στο μέλλον), ή σε μεμονωμένες δραστηριότητες, γεγονός που δημιουργεί αβεβαιότητες, ή μπορεί να υστερούν διότι σημαντικό μέρος της αναπτυξιακής δυναμικής τους τροφοδοτείται με δράσεις που κατευθύνονται από τα εθνικά

μητροπολιτικά κέντρα και κατ' επέκταση οδηγούνται σε μειωμένες εναλλακτικές αναπτυξιακές λύσεις.

8. Θα πρέπει ν' αποφύγουμε τον κίνδυνο του φαινομένου της απορρόφησης, όπου τα μικρότερα αστικά κέντρα, όταν βρίσκονται πολύ κοντά σε μία μεγαλύτερες αστικές συγκεντρώσεις οι οποίες ευνοούνται άμεσες μεταφορικές συνδέσεις, αποδυναμώνονται ή/και απορροφούνται από αυτά και αποτελεί πλέον τον περιαστικό χώρο τους, και του φαινομένου της σήραγγας, όπου σε αυτά έχουμε ανάπτυξη των ακραίων πόλων (αστικών κέντρων) αυτής της σύνδεσης και αδυναμίας της συμμετοχής στην αναπτυξιακή διαδικασία των ενδιάμεσων περιοχών (λόγω πιθανής απομόνωσής τους).

2.3. Χαρακτηριστικά προσδιορισμού μιας ΠΑΠ⁴

Υπάρχει μια σειρά από χαρακτηριστικά, τα οποία είναι απαραίτητα προτού χαρακτηρίσουμε κάποια περιοχή ως ΠΑΠ. Για τα περισσότερα από αυτά τα χαρακτηριστικά υπάρχουν αναφορές (ή τουλάχιστον νύξεις) στη διεθνή βιβλιογραφία. Αυτά έχουν να κάνουν με την χωρική δομή, την οικονομική οργάνωση, την κοινωνικο-πολιτική διάσταση του χωρικού αυτού φαινομένου. Αυτά είναι:

- μία ομάδα αστικών κέντρων,
- το ανώτατο όριο απόστασης,
- το κατώτατο όριο διαχωρισμού,
- η επικοινωνία,
- η αλληλεπίδραση μεταξύ των κέντρων,
- η λειτουργική εξειδίκευση,
- η πολιτική συνοχή και
- η κοινωνική συνοχή.

Πιο αναλυτικά, τα χαρακτηριστικά αυτά αναπτύσσονται ως εξής:

---

⁴ Μεγάλο μέρος αυτού του υποκεφαλαίου βασίστηκε στους *Parr (2004)* και *Kloosterman και Musterd (2001)*.

Μία ομάδα αστικών κέντρων: Υπάρχει μια ομάδα αστικών κέντρων, διακριτά διαχωρισμένα μεταξύ τους από τμήματα είτε αγροτικής είτε ελεύθερης γης. Αυτά τα κέντρα είναι σε τέτοια απόσταση (βλ. το επόμενο χαρακτηριστικό) χωροθετημένα ώστε να σχηματίζουν μια «ομάδα» μέσα στα πλαίσια του εθνικού ή του ευρύτερου περιφερειακού χώρου (Parr, 2004).

Ανώτατο όριο απόστασης: Το ωριαίο ταξίδι μεταξύ γειτονικών κέντρων χρησιμοποιείται συχνά ως μέτρο αυτής της σύνδεσης (Batten, 1995• Bailey και Turok, 2001• Turok και Bailey, 2004), αν και επιπλέον χρονικά όρια ταξιδιού έχουν προταθεί μέτρα αυτής της σύνδεσης (π.χ. απόσταση 1 ώρας για ένα ταξίδι μετεπιστροφής μεταξύ δύο κέντρων ή μεταξύ τριών κέντρων, Batten, 1995, ή μισάωρο ταξίδι μεταξύ οποιονδήποτε δύο κέντρων, Davoudi, 2002). Αν παραλείψουμε αυτή τη συνθήκη τότε η ΠΑΠ θα μπορούσε να εκτείνεται επάπειρον, χάνοντας έτσι κάθε έννοια ακρίβειας. Αυτό υπαινίσσεται ότι ο αστικός χώρος δεν είναι πλέον ο χώρος στον οποίο αποτυπώνεται μια συνεχή αστικοποίηση, ούτε ο χώρος που ταυτίζεται με τα διοικητικά όρια ενός ΟΤΑ, αλλά ο χώρος στον οποίο δραστηριοποιείται και λαμβάνει χώρα η καθημερινότητα των κατοίκων του (ESPON, 2005β).

Το κατώτατο όριο διαχωρισμού: Υπάρχει επίσης και ένα κατώτατο επίπεδο διαχωρισμού των αστικών κέντρων, που δεν έχει οριστεί με ακρίβεια στη βιβλιογραφία. Παρόλα αυτά, χωρίς αυτή τη συνθήκη η ΠΑΠ θα περιλάμβανε περιπτώσεις αστικών κέντρων που συνασπίζονται προς το σχηματισμό μια συνεχής αστικοποίησης (όπου συμπίπτουν τα διοικητικά όρια ή είναι πολύ κοντά), π.χ. Potteries και Medway Towns στην Αγγλία και Lille – Roubaix – Tourcoing στη Γαλλία (Parr, 2004). Αυτό είναι και το βασικό κριτήριο που ξεχωρίζει μια ΠΑΠ από μια πολυπυρινική πόλη, δηλαδή μία εξωαστική πολυκεντρικότητα από μία ενδοαστική.

Επικοινωνία: Μια ΠΑΠ πρέπει να χαρακτηρίζεται από εγγύτητα και καλή επικοινωνία. Για την προώθηση λοιπόν της συνδεσιμότητας απαιτούνται βαριές υποδομές, όπως ένα ικανό μεταφορικό δίκτυο και ένα ολοκληρωμένο τηλεπικοινωνιακό δίκτυο, όπως επίσης και άυλες υποδομές (διασυνδέσεις κοινωνικής ή εκπαιδευτικής φύσης) τόσο μεταξύ όσο και εντός των ίδιων των αστικών περιοχών.

Αλληλεπίδραση μεταξύ των κέντρων: Πρέπει να υπάρχει έντονη οικονομική διάδραση ή δεσμοί – ροές μεταξύ των κέντρων που απαρτίζουν την ΠΑΠ (ESPON,

2005β). Αυτή η συνεργασία τίθεται στην βάση της επίτευξης κοινών σκοπών και στόχων και της απολαβής κοινών ωφελειών (ESPON, 2005β). Το σημαντικό εδώ είναι η διείσδυση ή επικάλυψη των αγορών των διαφόρων κέντρων και το περίπλοκο μοτίβο που παράγει. Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του εμπορίου που συναντάται σε μια ΠΑΠ είναι αυτό του μη ιεραρχικού περιορισμού του, έτσι ώστε ένα κέντρο μετρίου μεγέθους, για παράδειγμα, κέντρο να μπορεί να εξάγει αγαθά και υπηρεσίες όχι μόνο σε μικρότερου μεγέθους κέντρα αλλά και σε παρόμοια ή και μεγαλύτερα.

Λειτουργική εξειδίκευση: Τα κέντρα που απαρτίζουν μια ΠΑΠ διαθέτουν εξειδικευμένες οικονομικές δομές. Αυτή είναι μία στρατηγική που ακολουθείται από τα περισσότερα δευτερεύοντα κέντρα, προκειμένου να διατηρήσουν την ελκυστικότητα και την ανταγωνιστικότητα τους έναντι των μεγάλων αστικών – μητροπολιτικών συγκεντρώσεων (ESPON, 2005β). Υπάρχουν περιπτώσεις ΠΑΠ όπου οι εξειδικεύσεις των κέντρων της τείνουν να εμφανίζουν αρκετές ομοιότητες (ομοιογένεια), ενώ σε άλλες έντονες διαφορές (συμπληρωματικότητα). Εδώ να επισημάνουμε ότι η ύπαρξη κέντρων με διαφορετικούς τύπους εξειδικεύσεων δεν εξασφαλίζει απαραίτητα και την ύπαρξη ενός κλειστού εμπορίου (στα όρια της ΠΑΠ).

Πολιτική συνοχή: Επίσης, η συνεργασία των διοικήσεων των αστικών κέντρων, σε συνδυασμό με την συνεργασία των φορέων, κρίνεται απαραίτητη προκειμένου να μπορούν να εναρμονίσουν τις δράσεις τους και να εκμεταλλευτούν τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα. Η διαμόρφωση μιας αποτελεσματικής κυβέρνησης αποτελεί προαπαιτούμενο προκειμένου να μπορούμε να μιλήσουμε για οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά ισόρροπη ανάπτυξη (ESPON, 2003α), γιατί αυτή ορίζει το πλαίσιο σχεδιασμού, διαμορφώνει πολιτικές και ασκεί έλεγχο.

Επιπλέον, το σημαντικό εδώ είναι το κοινό διοικητικό πλαίσιο, δίνοντας έμφαση: α) στις διαφορές ανάμεσα στους τύπους της αυτοδιοίκησης κάθε χώρας και β) στη σχέση κεντρικής και αποκεντρωμένης αυτοδιοίκησης.

Κοινωνική συνοχή: Όλα τα παραπάνω εξασφαλίζουν λίγο έως πολύ τη χωρική συνοχή ενός τέτοιου χωρικού σχηματισμού, αυτό όμως που δεν μπορούμε και δεν πρέπει να παραβλέψουμε είναι και η κοινωνική συνοχή. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει οι πολίτες, τα νοικοκυριά, οι εργαζόμενοι, οι επιχειρηματίες/κεφαλαιούχοι ή/και οι εταιρίες μιας ΠΑΠ να μπορούν να ταυτιστούν και να ταυτοποιηθούν με τον ευρύτερο

χώρο (της ΠΑΠ και όχι του αστικού κέντρου) στον οποίο εντάσσονται, όχι με την στενά τοπικιστική έννοια. Αυτή η ταυτοποίηση είναι που ευθύνεται για τη δημιουργία του «εμείς» και του «αυτοί» και μπορεί να δημιουργήσει πρότυπα, τάσεις και ιδέες, οι οποίες μπορούν με την σειρά τους να συμβάλλουν στην ανάπτυξη αλλά και ενοποίηση του χώρου (*Van Houtum και Lagendijk, 2001*).

2.4. Τυπολογία των ΠΑΠ

Έχοντας αναλύσει τα βασικά χαρακτηριστικά της ΠΑΠ, τα βασικά ερωτήματα που προκύπτουν πλέον αφορούν τον τύπο και τη μορφή της νέας αυτής χωρικής δομής (*Champion, 2001*).

Πρέπει να προσεγγίσουμε το θέμα της πολυκεντρικότητας μέσα από μια πολυεπίπεδη και από διαφορετικές οπτικές γωνίες ανάλυση, καθώς τα διάφορα αστικά κέντρα έχουν αριθμό λειτουργιών που προσφέρουν αναλόγως και με το μέγεθός τους.

Το δύσκολο βέβαια εδώ είναι ότι οι διαφορετικές κλίμακες αναφοράς και τα χωρικά χαρακτηρίστηκα απαιτούν διαφορετικές προσεγγίσεις, κάτι που δυσκολεύει την προσπάθεια διατύπωσης κάποιου κοινού οδηγού – τυπολογίου.

Δεν υπάρχει κάποια στάνταρ μέθοδος την οποία χρησιμοποιούμε για την ανάδειξη ή την αξιολόγηση πολυκεντρικών σχηματισμών, ούτε κάποια που να περιγράφει τις απόρροιας της πολυκεντρικότητας, όσον αφορά την ανταγωνιστικότητα, των βιωσιμότητα και τη συνοχή. Αυτό λοιπόν καθιστά ακόμη πιο δύσκολη την προσπάθεια που γίνεται σε αυτήν την μελέτη για να ορίσουμε κάποια από αυτά τα μέτρα.

Έτσι, για την παραγωγή μιας τυπολογίας για τις ΠΑΠ μελετήθηκαν και αναλύθηκαν κριτικά τα βασικά ερευνητικά έγγραφα, μελέτες και ακαδημαϊκά – επιστημονικά κείμενα που αφορούσαν αυτού του τύπου τον στρατηγικό σχεδιασμό για την πολυκεντρικότητα.

Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής αναπτύσσονται σε δύο τμήματα:

1. η θέσπιση των βασικότερων κριτηρίων – μεταβλητών – δεικτών για το διαχωρισμό των διαφόρων τύπων ΠΑΠ και
2. η διατύπωση του τυπολογίου για τις ΠΑΠ.

2.4.1. Κριτήρια διαχωρισμού των ΠΑΠ

Η ΠΑΠ αποτελεί μια ομαδοποίηση αστικών κέντρων και ως τέτοια εμφανίζει όλα τα χαρακτηριστικά της αστικής ζωής αλλά επιπλέον και τα χαρακτηριστικά της διάδρασης των αστικών κέντρων. Αποτελεί την χωρική επέκταση της αστικής ζωής, όπως την αντιλαμβανόμαστε ως κάτοικοι ενός αστικού κέντρου, αθροίζοντας τα χαρακτηριστικά και τις σχέσεις των κέντρων που περιλαμβάνει. Έτσι, μέρος του διαχωρισμού των χαρακτηριστικών της ταυτίζεται με τον τρόπο διαχωρισμού των χαρακτηριστικών των αστικών κέντρων, αλλά περιλαμβάνει και την απόρροια του συνδυασμού τους.

«Με την πάροδο των ετών ο όρος ‘η πόλη’ έδωσε τη θέση του στον όρο ‘περιφέρεια’ για να περιγράψει ουσιαστικά το ίδιο φαινόμενο».

Parr, 2004, σελ. 235

Αυτό που μας ενδιαφέρει λοιπόν εδώ είναι οι διαφορετικές μορφές πολυκεντρικών σχηματισμών (μορφολογικά, λειτουργικά, οικονομικά, πολιτικά κ.ά.).

Αρχικά, να πούμε ότι οι πολυκεντρικοί σχηματισμοί προκύπτουν από δύο κυρίως διαδικασίες:

1. *Την αυτοφυή εξέλιξη*, η οποία προκύπτει από την φυσική (“spontaneous”) ιστορική, οικονομική και χωρική εξέλιξη και ανάπτυξη. Αυτή προέρχεται από τη δομή του γενικότερου αστικού χώρου στον οποίο εντάσσονται τα κέντρα, δηλαδή από τη μορφολογία των κέντρων (την εγγύτητά τους) και των μεταξύ τους ιστορικών δεσμών (ροές μετοίκησης, κοινωνικού κεφαλαίου, ταξιδιού, οικονομικές, πληροφοριών κτλ), π.χ. η κεντρική Σκωτία, η περιοχή της Ruhr, της οποίας η δημιουργία της και η εξέλιξη βασίστηκε στην ιδιαίτερη ιστορική κληρονομιά της, η Basque Country, που μεταξύ 1990 και 1996, η βασική επιδίωξη για τη δημιουργία ενός πολυκεντρικού αστικού συστήματος («Basque polynuclear system of capitals») υλοποιήθηκε μέσω ενός εθνικού αναπτυξιακού-χωροταξικού σχεδίου (*Van Houtum και Legendijk, 2001*).

2. *Τον στρατηγικό σχεδιασμό*, βασιζόμενη στην εκούσια συνεργασία των τοπικών φορέων, ασχέτως από το αν τα κέντρα είναι συμπληρωματικά (λειτουργικά) ή όχι. Έτσι, η πολυκεντρικότητα εδώ προκύπτει ως αποτέλεσμα των από κοινού σχεδιασμένων αναπτυξιακών στρατηγικών και δράσεων.

Αυτή ίσως η παρατήρηση θα μπορούσε να αποτελέσει και ένα πρώτο κριτήριο διαχωρισμού, που διαχωρίζει τις ΠΑΠ αναλόγως με τη διαδικασία από την οποία προήλθαν.

Εκτός αυτής της «ιστορικής» διάστασης, θα μπορούσε κανείς να ταξινομήσει τις ΠΑΠ βάση «διαστρωματικών» χαρακτηρισιστηκών. Έτσι, με βάση τη μελέτη που διεξήχθηκε, καταλήξαμε ότι οι βασικές πτυχές – διαστάσεις των ΠΑΠ, οι οποίες θέτουν και τα κύρια κριτήρια διαχωρισμού τους, είναι οι εξής (βλ. Εικόνα 1):

1. Μορφολογία,
2. Οικονομική οργάνωση,
3. Πολιτική δομή.

Εικόνα 1: Κριτήρια διαχωρισμού των ΠΑΠ

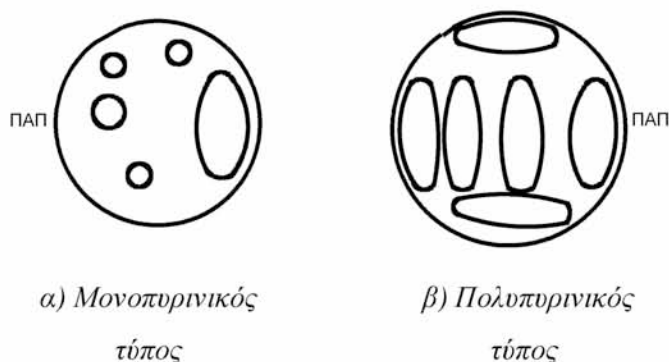
(Πηγή: ίδια επεξεργασία)

Μορφολογία: Η μορφολογία αφορά μεταβλητές όπως ο πληθυσμός των αστικών κέντρων, ο αριθμός και η σχετική θέση των κέντρων (και ιδίως αυτών που ανήκουν στην τάξη μεγέθους) και μπορεί να αναφέρεται είτε σε μια *ενδοπεριφερειακή σχέση*

(intraregioanal – *εσωτερική διάθρωση*), ή σε *περιφερειακά* (interegional – *εξωτερικό μέγεθος*) χαρακτηριστικά.

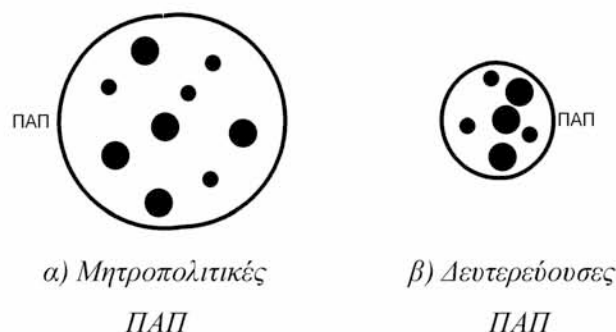
Στην πρώτη περίπτωση (βλ. Εικόνα 2), όπου έχουμε να κάνουμε με το σχετικό μέγεθος. Εδώ παρατηρείται: α) είτε ένας έντονα ιεραρχικός τύπος, *ο μονοπυρρινικός*, όπου συναντάμε ένα μεγάλο αστικό κέντρο που περιβάλλεται από άλλα, δευτερεύοντα, μικρότερα, κέντρα δορυφόρους, π.χ. η ευρύτερη περιοχή του Λονδίνου (νοτιοανατολική Αγγλία, ένα σύστημα 30–40 αστικών κέντρων σε ακτίνα 160 χιλιομέτρων από το κέντρο του Λονδίνου) και η περιφέρεια του Παρισιού (*Hall και Pain, 2006*), και β) ή ένας μη ιεραρχικός τύπος, *ο πολυπυρρινικός*, όπου συναντάμε κέντρα τις ίδιες περίπου τάξης μεγέθους (*ESPON, 2003α· ESPON, 2003β· Hall και Pain, 2006*), π.χ. η κεντρική Σκωτία, με τη Γλασκόβη και το Εδιμβούργο (0,8 και 0,5 εκατομμύρια κατοίκους αντίστοιχα), η Ruhr (που αναφέρεται στη σύγχρονη διεθνή βιβλιογραφία ως μία αστική περιοχή χωρίς πραγματικό κέντρο, αλλά που παρουσιάζει έναν ιεραρχικό λειτουργικό διαχωρισμό των κυριότερων πόλεων που περιλαμβάνει) και το Ολλανδικό Randstad, με τη Χάγη, το Ρότερνταμ, την Ουτρέχτη και το Άμστερνταμ (*Hall και Pain, 2006*).

Εικόνα 2: Ταξινόμηση των ΠΑΠ με βάση το μορφολογικό κριτήριο εσωτερικής διάθρωσης (Πηγή: ίδια επεξεργασία)

Στη δεύτερη περίπτωση (βλ. Εικόνα 3), όπου έχουμε να κάνουμε με τη συνολική μάζα, παρατηρούμε είτε *μεγάλες (μητροπολιτικές)*, π.χ. το Randstad, το κεντρικό Βέλγιο και η Rhine–Ruhr, με 7, 7,8 και 12 εκατομμύρια κατοίκους αντίστοιχα (*Bailey και Turok, 2001· Hall και Pain, 2006*), είτε *μικρότερες (δευτερεύουσες)* ΠΑΠ, π.χ. η

κεντρική Σκωτία και το Flemish Diamond, με 3 και 4 εκατομμύρια κατοίκους αντίστοιχα (Bailey και Turok, 2001), με βάση τα αστικά μεγέθη (πληθυσμού, γεωγραφικού χώρου κτλ) που συγκεντρώνουν στην επικράτειά τους.

Εικόνα 3: Ταξινόμηση των ΠΑΠ με βάση το μορφολογικό κριτήριο εξωτερικού μεγέθους (Πηγή: ιδία επεξεργασία)

Οικονομική οργάνωση: Οι λειτουργίες – οικονομικές δραστηριότητες που αναπτύσσονται στα κέντρα μιας ΠΑΠ, ιδιαιτέρως στα μικρά και τα μεσαία (που προσπαθούν να εξασφαλίσουν μια θέση στην εθνική αλλά και την παγκόσμια αναπτυξιακή κατάταξη, όπως είπαμε και παραπάνω), παίζει έναν πολύ σημαντικό ρόλο στους πολυκεντρικούς σχηματισμούς.

Η οικονομική διάρθρωση ενός αστικού χώρου έχει να κάνει με ροές, που μπορεί να πραγματοποιούνται και σε τμήματα εκτός αυτού. Τα μικρότερα κέντρα, οι επαρχιακές και αγροτικές περιοχές εστιάζουν στα γειτονικά τους μεγαλύτερα κέντρα για πρόσβαση σε εργασία, εκπαίδευση, ψυχαγωγία κ.ά. Έτσι, αρχίζουν να πραγματοποιούνται δεσμοί μεταξύ των κέντρων του δικτύου, που οδηγούν σε ροές (ανθρώπων, αγαθών, πληροφοριών κτλ) και αυτά με τη σειρά τους σε συνεργασίες. Πολύ σημαντική εδώ είναι η έννοια του «δανεισμένου μεγέθους» ('borrowed size') (Alonso, 1973, σελ. 200), όπου μια μικρού ή μεσαίου μεγέθους πόλη παρουσιάζει μερικά από τα χαρακτηριστικά ενός μεγαλύτερου κέντρου εάν βρίσκεται κοντά σε μια αστική συγκέντρωση. Έτσι, εάν σε μια ΠΑΠ έχουμε ένα κέντρο το οποίο γειτνιάζει σε μία μεγαλύτερη αστική συγκέντρωση οικονομικών λειτουργιών τότε μπορεί να εμφανίζει ρυθμούς ανάπτυξης μεγαλύτερους από αυτούς που αντιστοιχούν

στο μέγεθός του. Αλλά ακόμη και το ίδιο το μέγεθος της ΠΑΠ είναι που ενισχύει αυτό το φαινόμενο, καθώς πρόκειται για μια μεγάλη αστική συγκέντρωση λειτουργιών, κάτι που πιθανά οφείλει τα κέντρα που λειτουργούν εντός αυτής, παρά ως μεμονωμένα αστικά κέντρα. Το ίδιο μπορούμε να παρατηρήσουμε και για το μοτίβο των εμπορικών συναλλαγών εντός μίας ΠΑΠ (μη ιεραρχικός περιορισμός του), όπου μία αστική συγκέντρωση μετρίου μεγέθους μπορεί να εξάγει αγαθά, πληροφορίες, ανθρώπινο δυναμικό κτλ όχι μόνο σε άλλες του ιδίου ή μικρότερου μεγέθους αλλά και σε μεγαλύτερες αστικές συγκεντρώσεις (Parr, 2004).

Όσον αφορά τις συνεργασίες, μπορούμε να διακρίνουμε δύο τύπους (Capineri και Kamann, 1998) (βλ. Πίνακα 1):

1. Όταν τα κέντρα έχουν κάποιους κοινούς στόχους, δραστηριότητες ή υπηρεσίες (**λειτουργική ομοιογένεια**), καθώς και παρόμοιες επιδιώξεις και δίκτυα συνδιαλλαγών (transaction chains) δημιουργώντας έτσι **οριζόντιες συνεργίες** («συλλογικός» τύπος – “club”), οι οποίες οδηγεί σε οικονομίες κλίμακας, π.χ. η περιοχή της Ruhr, η οποία χαρακτηρίζεται από μία ιδιαίτερη οικονομική εξειδίκευση (άνθρακας – κάρβουνο και μέταλλο) (Van Houtum και Lagendijk, 2001).
2. Όταν έχουν διαφορετικές δραστηριότητες, οι οποίες είναι και συμπληρωματικές μεταξύ τους (**λειτουργική συμπληρωματικότητα**) και χαρακτηρίζονται από **κάθετη συνεργία** («δικτυακός» τύπος – “web”), η οποία οδηγεί σε οικονομίες εξειδίκευσης ή εύρους (economies of scope). Αυτή η διαδικασία εικάζεται ότι προκύπτει κάποια στιγμή σε όλα τα αστικά συστήματα, ως εξέλιξη της συνεργασίας των κέντρων του (Meijers, 2005· Camagni και Salone, 1993). Για παράδειγμα, στην κεντρική Σκωτία παρουσιάζεται, κατά βάση, συμπληρωματικότητα των οικονομικών λειτουργιών των αστικών της κέντρων και ιδιαιτέρως των δύο μεγάλων κέντρων της, τόσο στην πάροδο του χρόνου, όσο και σήμερα (Bailey και Turok, 2001). Ακόμη, η Basque Country, που γνώρισε ιδιαίτερη ανάπτυξη τη δεκαετία '90, η οποία βασίστηκε στο συνδυασμό των οικονομικών υπηρεσιών και υπηρεσιών παραγωγής του Μπιλμπάο, τον τουρισμό του San Sebastian και της δημόσιας διοίκησης της Vitoria (Van Houtum και Lagendijk, 2001). Η και η περιφέρεια του Randstad, που αποτελείται από εξειδικευμένα και

συμπληρωματικά κέντρα, με κάθετες αλληλεπιδράσεις (Kloosterman και Lambregts, 2001).

Πίνακας 1: Ταξινόμηση των ΠΑΠ με βάση την οικονομική τους οργάνωση

Οικονομικές δραστηριότητες	ΠΑΠ1				ΠΑΠ2			
	Αστικό κέντρο ₁	Αστικό κέντρο ₂	Αστικό κέντρο _n	Αστικά κέντρα I+2+n	Αστικό κέντρο ₁	Αστικό κέντρο ₂	Αστικό κέντρο _ω	Αστικά κέντρα I+2+ω
Οικονομική δραστηριότητα 1	✓	✓	✓	✓	✓			✓
Οικονομική δραστηριότητα 2						✓		✓
Οικονομική δραστηριότητα 3	✓	✓	✓	✓				
Οικονομική δραστηριότητα 4							✓	✓
Οικονομική δραστηριότητα 5							✓	✓
.....	....	....	....	....	....	....	....	....
Οικονομική δραστηριότητα N	✓	✓	✓	✓		✓		✓
Άθροισμα λειτουργιών	3	3	3	3	1	2	2	5
Τύπος συνεργασίας	Οριζόντια συνεργασία				Κάθετη συνεργασία			

Πηγή: ESPON (2002) – Ιδία επεξεργασία

Στην πραγματικότητα όμως τα αστικά συστήματα θα έχουν χαρακτηριστικά και «συλλογικού» αλλά και «δικτυακού» τύπου (Capineri και Kamann, 1998).

Τέλος, υπάρχει και η τάση πολλές φορές να ταυτοποιούμε ένα κέντρο ή μια ολόκληρη ΠΑΠ ανάλογα με τις λειτουργίες (οικονομικές δραστηριότητες) στις οποίες εξειδικεύεται (Hall και Pain, 2006), μία άποψη όμως που απορρίπτεται γιατί η οικονομική οργάνωση μιας περιοχής δεν είναι αυστηρά μονοπωλιακή ή κλειστή, ούτε και βασίζεται αποκλειστικά και μόνο σε δομές και λειτουργίες στις οποίες εξειδικεύεται, αλλά και ούτε η ανάπτυξή της κρίνεται ή ωθείται από αυτές και μόνο τις λειτουργίες.

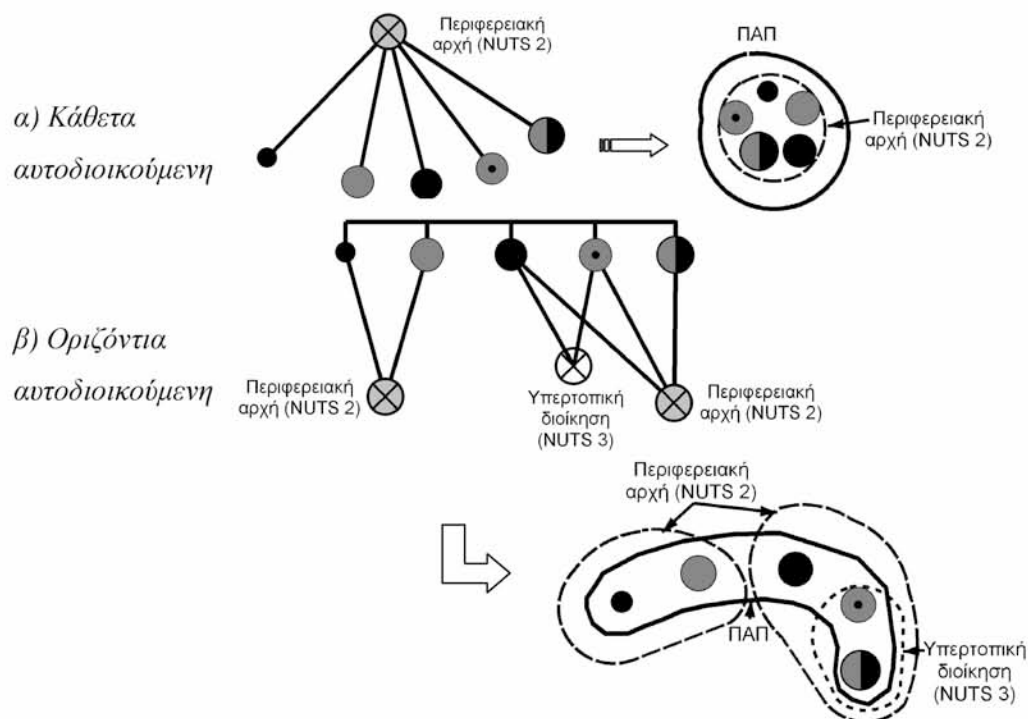
Πολιτική δομή: Εδώ εστιάζουμε στη σχέση των διαφόρων επιπέδων της διοίκησης και παρατηρούμε ότι πολύ συχνά τα υπάρχοντα διοικητικά όρια διαιρούν κατά τρόπο περίεργο την ΠΑΠ (Hoppenbrouwer & Meijers, 2002). Ένα τέτοιο πρόβλημα θα μπορούσε να επιλυθεί εύκολα εάν υπήρχε μια περιφερειακή αρχή που

να καλύπτει την ΠΑΠ (ή και κάποια ανώτερη αρχή) που θα ήταν πρόθυμη να στηρίξει τη συνεργασία μεταξύ των αστικών κέντρων (*Parr, 2004*). Αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί πιο εύκολα στην περίπτωση εθνικών ΠΑΠ, όπου διευκολύνει πολύ η ύπαρξη ενός κοινού διοικητικού πλαισίου, κάτι που επιτυγχάνεται πιο δύσκολα στην περίπτωση διακρατικών ΠΑΠ.

Έτσι, διακρίνουμε δύο τύπους πολιτικής δομής των ΠΑΠ (βλ. Εικόνα 4):

1. **Την κάθετα αυτοδιοικούμενη:** Εδώ οι αυτοδιοικήσεις του κάθε αστικού κέντρου που συμμετέχει στο δίκτυο συντονίζεται, ελέγχεται και στηρίζεται από μία ανώτερη περιφερειακή αρχή, η οποία καλύπτει ολόκληρη την επικράτεια της ΠΑΠ. Ένα τέτοιο πλαίσιο θα μπορούσε εύκολα να δημιουργήσει επιδιώξεις, τάσεις και ιδέες, τα οποία μπορούν με την σειρά τους να συμβάλλουν περαιτέρω στην ανάπτυξη αλλά και ενοποίηση του χώρου, π.χ. η Basque Country έχει τη δική της περιφερειακή κυβέρνηση, με πλήρη αρμοδιότητα στην επικράτειά της (*Van Houtum και Lagendijk, 2001*).
2. **Την οριζόντια αυτοδιοικούμενη:** Σε αυτήν την περίπτωση υπάρχει ανυπαρξία μιας ανώτερης, κεντρικής, περιφερειακής αρχής, η οποία καλύπτει την επικράτεια της ΠΑΠ, αλλά οι αυτοδιοικήσεις του κάθε αστικού κέντρου συνεργάζονται οριζόντια και προσπαθούν να οργανώσουν τις δράσεις τους παράλληλα (μεταξύ τους) σε τοπικό επίπεδο, παρόλο που συντονίζονται, ελέγχονται και στηρίζονται από τις ανώτερες αρχές του ευρύτερου γεωγραφικού – διοικητικού – πολιτικού χώρου στον οποίο ανήκουν, π.χ. η περιοχή της Ruhr, που από τα μέσα του 1980 η πολιτική επιλογή ήταν να μην την ομογενοποιήσουν αλλά να την διεραίσουν μεταξύ των υπόλοιπων διοικητικών περιφερειών της North Rhine–Westphalia (*Van Houtum και Lagendijk, 2001*). Ακόμη, το Randstad εκτείνεται σε τέσσερις διαφορετικές περιφέρειες και αν και έχουν γίνει προσπάθειες να δημιουργηθεί μία διοικητική βαθμίδα σε υπερτοπικό επίπεδο (ενιαίος φορέας διαχείρισης), δεν έχει υλοποιηθεί προς το παρόν (*Horpenbrouwer και Meijers, 2002*).

Εικόνα 4: Ταξινόμηση των ΠΑΠ με βάση το κριτήριο της πολιτικής δομής

(Πηγή: ίδια επεξεργασία)

Φυσικά, αυτές οι πτυχές και τα χαρακτηριστικά της ΠΑΠ που περιγράψαμε δεν δύναται να εξαντλήσουν όλες της πιθανές μορφές της. Κάποιος θα μπορούσε να λάβει υπόψην του, ως κριτήρια ταξινόμησης των ΠΑΠ, την οικονομική ανάπτυξη (ρυθμοί ανάπτυξης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, της παραγωγικότητας κτλ), άλλου τύπου μορφολογικά μοτίβα (ακτινωτά, γραμμικά κτλ), το μοτίβο των ροών (προσανατολίζονται προς ένα κυρίως κέντρο ή όχι;) κ.ά.

Βέβαια, δεν είναι όλα εξίσου σημαντικά στην τυποποίηση των ΠΑΠ, καθώς αυτά αποτελούν τμήμα ή απόρροια κάποιου από τα κριτήρια διαχωρισμού που αναλύσαμε προηγουμένως.

2.4.2. Τύποι ΠΑΠ

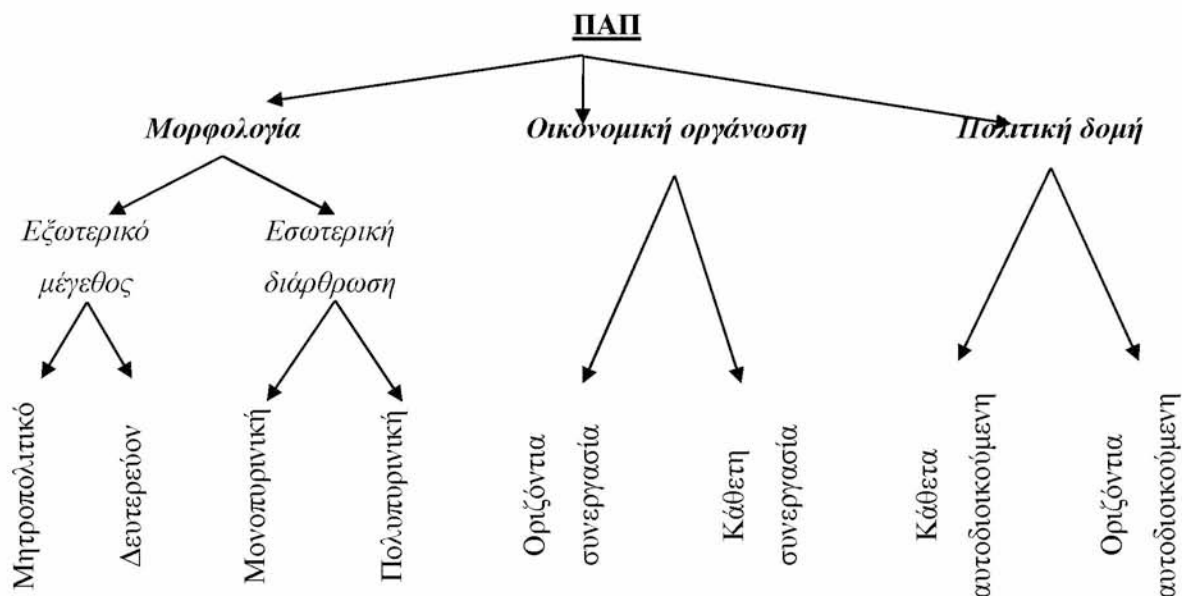
Έτσι πλέον, μετά την διατύπωση των κριτηρίων, έχουμε και το πλαίσιο ταξινόμησης των διαφόρων ΠΑΠ. Όπως είδαμε προηγουμένως, έχουμε τέσσερις

κριτήρια (μεταβλητές) για τον χαρακτηρισμό των ΠΑΠ (εσωτερική μορφολογία, εξωτερική μορφολογία, οικονομική οργάνωση και πολιτική δομή) η καθεμία από τις οποίες έχει δύο «ιδεατούς τύπους»⁵.

Οι διάφοροι τύποι ΠΑΠ προκύπτουν επομένως από τον συνδυασμό αυτών των πτυχών ($2^4 = 16$ μορφές ΠΑΠ), καθώς το σημαντικό εδώ είναι ότι ο «ιδεατός τύπος» ενός κριτηρίου (ή μεταβλητής) δεν επηρεάζει (αποκλείει ή διαμορφώνει) τον «ιδεατό τύπο» ενός άλλου κριτηρίου (ή μεταβλητής). Η αποτύπωση – απεικόνιση του συνδυασμού αυτών των χαρακτηριστικών πραγματοποιείται με δύο τρόπους, με ένα δένδrogramma (Πίνακας 2) και με έναν πίνακα (Πίνακας 3), ο οποίος αποτυπώνει λίγο έως πολύ και τα αποτελέσματα του δένδρογραμματος, καταλήγοντας σε όλους τους δυνατούς τύπους των ΠΑΠ, βάσει των κριτηρίων που τέθηκαν παραπάνω.

Πίνακας 2: Δένδrogramma του συνδυασμού των κριτηρίων ταξινόμησης των ΠΑΠ

(Πηγή: *ιδία επεξεργασία*)

⁵ Αυτοί οι «ιδεατοί τύποι», όπως θα δούμε και παρακάτω, μπορούν να χαρακτηριστούν ως ακραίες τιμές εντός του εύρους του κάθε κριτηρίου. Αυτό σημαίνει ότι μπορεί να υπάρχουν και άλλες ενδιάμεσες τιμές που να χαρακτηρίζουν μια ΠΑΠ, αλλά εδώ θεωρούμε ότι αυτές που εισαγάγουμε μπορούν να καλύψουν και να χαρακτηρίσουν καλύτερα το εύρος των ΠΑΠ που συναντούμε σήμερα στο παγκόσμιο χώρο.

Πίνακας 3: Ταξινόμηση των ΠΑΠ βάσει των κριτηρίων

Κριτήρια \ Τύποι			ΠΑΠ ₁	ΠΑΠ ₂	ΠΑΠ ₃	ΠΑΠ ₄	ΠΑΠ ₅	ΠΑΠ ₆	ΠΑΠ ₇	ΠΑΠ ₈	ΠΑΠ ₉	ΠΑΠ ₁₀	ΠΑΠ ₁₁	ΠΑΠ ₁₂	ΠΑΠ ₁₃	ΠΑΠ ₁₄	ΠΑΠ ₁₅	ΠΑΠ ₁₆
Μορφολογία	Εξωτερικό μέγεθος	Μητροπολιτικό	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓								
		Δευτερεύον									✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Εσωτερική διάφραση	Μονοπυρινική	✓	✓	✓	✓					✓	✓	✓	✓				
		Πολυπυρινική					✓	✓	✓	✓					✓	✓	✓	✓
Οικονομική οργάνωση	Οριζόντια συνεργασία		✓	✓			✓	✓			✓	✓			✓	✓		
	Κάθετη συνεργασία				✓	✓			✓	✓			✓	✓			✓	✓
Πολιτική δομή	Κεντρικά αυτοδιοικούμενη		✓		✓		✓		✓		✓		✓		✓		✓	
	Τοπικά αυτοδιοικούμενη			✓		✓		✓		✓		✓		✓		✓		✓

(Πηγή: ίδια επεξεργασία)

Στον Πίνακα 2 παρουσιάζονται όλοι οι δυνατοί συνδυασμοί των κριτηρίων που θέσαμε παραπάνω και οι τύποι των ΠΑΠ που προκύπτουν. Αυτοί είναι δεκαέξι (16) στο σύνολό τους και είναι οι εξής:

1. Μητροπολιτικό μέγεθος, μονοπυρινική διάρθρωση, οριζόντιες συνεργασίες και κεντρικά αυτοδιοικούμενη.
2. Μητροπολιτικό μέγεθος, μονοπυρινική διάρθρωση, οριζόντιες συνεργασίες και τοπικά αυτοδιοικούμενη.
3. Μητροπολιτικό μέγεθος, μονοπυρινική διάρθρωση, κάθετες συνεργασίες και κεντρικά αυτοδιοικούμενη.
4. Μητροπολιτικό μέγεθος, μονοπυρινική διάρθρωση, κάθετες συνεργασίες και τοπικά αυτοδιοικούμενη.
5. Μητροπολιτικό μέγεθος, πολυπυρινική διάρθρωση, οριζόντιες συνεργασίες και κεντρικά αυτοδιοικούμενη.
6. Μητροπολιτικό μέγεθος, πολυπυρινική διάρθρωση, οριζόντιες συνεργασίες και τοπικά αυτοδιοικούμενη.
7. Μητροπολιτικό μέγεθος, πολυπυρινική διάρθρωση, κάθετες συνεργασίες και κεντρικά αυτοδιοικούμενη.
8. Μητροπολιτικό μέγεθος, πολυπυρινική διάρθρωση, κάθετες συνεργασίες και τοπικά αυτοδιοικούμενη.
9. Δευτερεύον μέγεθος, μονοπυρινική διάρθρωση, οριζόντιες συνεργασίες και κεντρικά αυτοδιοικούμενη.
10. Δευτερεύον μέγεθος, μονοπυρινική διάρθρωση, οριζόντιες συνεργασίες και τοπικά αυτοδιοικούμενη.
11. Δευτερεύον μέγεθος, μονοπυρινική διάρθρωση, κάθετες συνεργασίες και κεντρικά αυτοδιοικούμενη.
12. Δευτερεύον μέγεθος, μονοπυρινική διάρθρωση, κάθετες συνεργασίες και τοπικά αυτοδιοικούμενη.
13. Δευτερεύον μέγεθος, πολυπυρινική διάρθρωση, οριζόντιες συνεργασίες και κεντρικά αυτοδιοικούμενη.
14. Δευτερεύον μέγεθος, πολυπυρινική διάρθρωση, οριζόντιες συνεργασίες και τοπικά αυτοδιοικούμενη.

15. Δευτερεύον μέγεθος, πολυπυρινική διάρθρωση, κάθετες συνεργασίες και κεντρικά αυτοδιοικούμενη.

16. Δευτερεύον μέγεθος, πολυπυρινική διάρθρωση, κάθετες συνεργασίες και τοπικά αυτοδιοικούμενη.

Αυτές οι μορφές ορίζουν ένα φάσμα (κάποιες οριακές και όχι απόλυτες «τιμές» – τύπους) κριτηρίων, αλλά εντός αυτών μπορούν να υπάρξουν και υβριδικές μορφές τους (π.χ. ο 15^{ος} τύπος αλλά με ένα μικτό σύστημα αυτοδιοίκησης).

2.5. Συμπεράσματα

Στο κεφάλαιο αυτό αναπτύξαμε ένα μεθοδολογικό πλαίσιο για την μελέτη των ΠΑΠ. Αυτό περιλαμβάνει την διαμόρφωση κατάλληλου ορισμού των ΠΑΠ, αλλά και τον προσδιορισμό των ειδοποιών χαρακτηριστικών της, βάση των οποίων διαμορφώθηκε μία τυπολογία για την ταξινόμηση των διαφόρων μορφών ΠΑΠ

Αναφορικά με τον ορισμό, η διατριβή καταλήγει ότι η ΠΑΠ είναι μια χωρική οντότητα που *αποτελείται από δύο ή και περισσότερα γειτονικά αλλά σαφώς διαχωρισμένα αστικά κέντρα, που υφίστανται ως αναγνωρίσιμη οντότητα, τα οποία συνεργάζονται σε όλα τα επίπεδα (οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό) ενισχύοντας το ένα το άλλο, με έντονους δεσμούς – ροές (ανθρώπων, αγαθών, πληροφοριών κτλ)*⁶.

Τα *χαρακτηριστικά προσδιορισμού μιας ΠΑΠ* είναι τα εξής: *μία ομάδα αστικών κέντρων, το ανώτατο όριο απόστασης, το κατώτατο όριο διαχωρισμού, η επικοινωνία, η αλληλεπίδραση μεταξύ των κέντρων, η λειτουργική εξειδίκευση, η πολιτική και η κοινωνική συνοχή.*

Ενώ, με βάση τη μελέτη που διεξήχθη για την εκπόνηση αυτής της εργασίας, αρχικά, παρατηρήσαμε ότι οι πολυκεντρικοί σχηματισμοί προκύπτουν από δύο κυρίως διαδικασίες: *την αυτοφυή εξέλιξη ή τον στρατηγικό σχεδιασμό*. Ακόμη, καταλήξαμε ότι οι βασικές πτυχές – διαστάσεις των ΠΑΠ, οι οποίες θέτουν και *τα κύρια κριτήρια διαχωρισμού τους*, είναι οι εξής:

⁶ Αυτός ο ορισμός αποτελεί κράμα των στοιχείων που συλλέχθηκαν κατά την εκπόνηση της εργασίας (ESPON, 2003a· ESPON, 2003β· Bailey και Turok, 2001· Kloosterman και Lambregts, 2001· Meijers, 2005· Parr, 2004).

1. *Μορφολογία: εσωτερική διάρθρωση (μονοπυρρινικός ή πολυπυρρινικός τύπος) και εξωτερικό μέγεθος (μητροπολιτικές ή δευτερεύουσες ΠΑΠ),*
2. *Οικονομική οργάνωση: λειτουργική ομοιογένεια (οριζόντιες συνεργίες) ή λειτουργική συμπληρωματικότητα (κάθετη συνεργία),*
3. *Πολιτική δομή: κάθετα αυτοδιοικούμενη ή οριζόντια αυτοδιοικούμενη.*

Προκύπτουν επομένως από τον συνδυασμό αυτών των πτυχών (2⁴) 16 μορφές ΠΑΠ.

Ολοκληρώνοντας το κεφάλαιο αυτό θα θέλαμε να τονίσουμε ότι η έννοια της ΠΑΠ όχι μόνο μπορεί «να χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει μια υπάρχουσα ή αναδυόμενη πραγματικότητα», αλλά επιπλέον «έρχεται να δημιουργήσει αυτήν την πραγματικότητα» (Davoudi, 2002, σελ. 117).

Ωστόσο, υπάρχουν αμφιβολίες κατά πόσο η δημιουργία μιας ΠΑΠ είναι μια τυποποιημένη διαδικασία, καθώς η διεθνής εμπειρία έχει δείξει ότι η επιτυχής διαμόρφωση μιας ΠΑΠ εξαρτάται από χαρακτηριστικά όπως η οικονομική διάρθρωση, το κοινωνικό σύστημα και το νομικό και θεσμικό περιβάλλον, παράγοντες που δεν αναμορφώνονται ή αναπαράγονται τόσο εύκολα απλώς και μόνο ως τμήματα μιας πολιτικής επιλογής (Parr, 2004).

3. ΠΑΠ – Εμπειρική προσέγγιση

3.1. Εισαγωγή

Το παρόν κεφάλαιο μελέτα μία εν δυνάμει ΠΑΠ του ελληνικού χώρου (δίπολο Βόλου – Λάρισας) σε μια προσπάθεια εμπειρικής διερεύνησης και εμπλουτισμού των θεωρητικού πλαισίου που αναπτύχθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Πιο συγκεκριμένα, προσπαθούμε να προσδιορίσουμε τα χαρακτηριστικά του Δίπολου και να εντοπίσουμε τον τύπο του. Η μελέτη αυτή στηρίζεται κυρίως σε δευτερογενής πηγές.

Σκοπός μας εδώ είναι η ανάδειξη των χαρακτηριστικών και των κριτηρίων που περιγράψαμε παραπάνω σε μια πραγματική, υπό υλοποίηση περίπτωση. Τόσο το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΥΠΕΧΩΔΕ, 2007), το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Θεσσαλίας– Στερεάς Ελλάδας– Ηπείρου (ΥΠΕΘΟ, 2007) και το Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Θεσσαλίας (Δασκαλάκης και Τσακίρης, 1999), όσο και το Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης του Βόλου 2007–2013 (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2006) και το Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης της Λάρισας (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2002), υποδεικνύουν την περιφέρεια Θεσσαλίας και πιο συγκεκριμένα τις πόλεις του Βόλου και της Λάρισας ως τον καταλληλότερο γεωγραφικό χώρο για την εφαρμογή αυτού του αναπτυξιακού σχεδίου, της ανάπτυξης δηλαδή ενός δίπολου. Το δίπολο αυτό θα μπορέσει να παίξει το ρόλο ενός τρίτου εθνικού πόλου ανάπτυξης, ιδιαιτέρως ανταγωνιστικού, με απώτερο σκοπό να ωφελήσει γενικότερα την περιφέρεια Θεσσαλίας, στην οποία εντάσσεται. Όπως τονίζεται ήδη και από το Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Θεσσαλίας (Δασκαλάκης και Τσακίρης, 1999), «σε ενδοπεριφερειακό επίπεδο αναμένεται να ενισχυθεί σημαντικά η δικτύωση των κύριων αστικών κέντρων. Στόχος είναι η δημιουργία ενός ισχυρού πόλου ανάπτυξης, εθνικής εμβέλειας (παράλληλα με την αναβάθμιση του ρόλου των δύο πόλεων και την τάση για ανάδειξη χαρακτηριστικών ανάλογων με αυτών μιας μητροπολιτικής συγκέντρωσης)». Επιπλέον, η ανάληψη των Μεσογειακών Αγώνων του 2013 από κοινού από τα δύο αστικά κέντρα θέτει νέα δεδομένα επί τάπητος, και προσδίδει στη σχέση αυτή νέες επίκαιρες και επείγουσες προτεραιότητες.

Σκοπός του κεφαλαίου είναι η ανάπτυξη και η παρουσίαση ενός μεθοδολογικού πλαισίου για την ανάλυση και κατηγοριοποίηση των ΠΑΠ, το ποίο διαμορφώνεται μέσα από την εμπειρική μελέτη του δίπολου Βόλου – Λάρισας. Η προτεινόμενη μεθοδολογία δύναται να αποτελέσει ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο τόσο για τον στρατηγικό σχεδιασμό όσο και για τους φορείς λήψης αποφάσεων μελλοντικά.

Ο γενικότερος σκοπός αυτού του κεφαλαίου θα μπορούσε να αναλυθεί σε επιμέρους στόχους:

- η αναγνώριση βασικών χαρακτηριστικών των ΠΑΠ στο δίπολο Βόλος – Λάρισα.
- η διατύπωση της τυπολογίας του Δίπολου, που περιγράφει το βαθμό και τον τύπο της πολυκεντρικότητας.

Η ανάλυση θα πραγματοποιηθεί σε δύο στάδια:

4. μελέτη των χαρακτηριστικών προσδιορισμού μιας ΠΑΠ στην περίπτωση του Δίπολου Βόλου–Λάρισας,
5. τυπολογία του Δίπολου βάσει των κριτηρίων διαχωρισμού των ΠΑΠ.

3.2. Μελέτη περίπτωσης: Δίπολο Βόλου – Λάρισας

Το προηγούμενο κεφάλαιο ανέδειξε μια σειρά χαρακτηριστικών ως κριτήρια προσδιορισμού μιας ΠΑΠ. Εδώ εξετάζουμε και διερευνούμε τα χαρακτηριστικά αυτά για την περίπτωση της ΠΑΠ Βόλος – Λάρισα, στηριζόμενοι κυρίως σε δευτερογενή δεδομένα.

Η ανάλυση αυτή έχει ως εξής:

- ✓ Ως προς το πρώτο χαρακτηριστικό (μία ομάδα αστικών κέντρων), θα γίνει περιγραφική και χαρτογραφική παρουσίαση των αστικών κέντρων που συμμετέχουν και παράθεση χωρικών πληροφοριών για αυτά (πχ. γεωγραφική θέση).
- ✓ Ως προς το δεύτερο χαρακτηριστικό (το ανώτατο όριο απόστασης), θα εξετασθούν οι μέσες χρονικές αποστάσεις των υπαρχόντων μεταφορικών συνδέσεων μεταξύ των αστικών κέντρων.
- ✓ Ως προς το τρίτο χαρακτηριστικό (το κατώτατο όριο διαχωρισμού), θα γίνει χαρτογραφική αποτύπωση της περιοχής της ΠΑΠ (ή, στην

περίπτωσή μας, του Δίπολου) και κυρίως των διοικητικών ορίων των δήμων, των δημοτικών διαμερισμάτων και των οικισμών και των χρήσεων που εντάσσονται στην επικράτειά της ώστε να εξασφαλίζεται ο σαφής διαχωρισμός των αστικών κέντρων της ΠΑΠ.

- ✓ Ως προς το τέταρτο χαρακτηριστικό (η επικοινωνία), θα εξετασθεί η χωρική εγγύτητα των αστικών κέντρων (με βάση τις υπάρχοντες μεταφορικές συνδέσεις), και τηλεπικοινωνιακές συνδέσεις και δίκτυα (ποιότητα και ύψος τηλεφωνικών και διαδικτυακών συνδέσεων), ροές πληροφορίας (μέσα ενημέρωσης – εφημερίδες, ραδιοφωνικοί σταθμοί και τηλεοπτικοί σταθμοί, εντός της ΠΑΠ, τόσο ενδοαστικά, όσο και ενδοπεριφερειακά).
- ✓ Ως προς το πέμπτο χαρακτηριστικό (η αλληλεπίδραση μεταξύ των κέντρων), θα εξετασθούν στοιχεία για τις ροές ανθρώπων, αγαθών και πληροφοριών μεταξύ των αστικών κέντρων της ΠΑΠ.
- ✓ Ως προς το έκτο χαρακτηριστικό (η λειτουργική εξειδίκευση), θα διερευνηθούν αν οι πόλεις του Βόλου και της Λάρισας στοιχεία εξειδικεύονται σε κάποιες οικονομικές λειτουργίες.
- ✓ Ως προς το έβδομο χαρακτηριστικό (η πολιτική συνοχή), θα εξετασθεί το υπάρχον διοικητικό και θεσμικό πλαίσιο που αφορά την ΠΑΠ, με αναφορά στο ποια είναι τα διοικητικά όρια και οι αρχές που περιλαμβάνει.
- ✓ Ως προς το όγδοο χαρακτηριστικό (η κοινωνική συνοχή), θα μελετηθούν πολιτισμικά – πολιτιστικά και ιστορικά δεδομένα της ΠΑΠ, στοιχεία για το κοινωνικό κεφάλαιο της ΠΑΠ και την αστική εικόνα–ταυτότητα των κέντρων της.

Επιπλέον, η εργασία προσπαθεί να προσδιορίσει τον τύπο της ΠΑΠ Βόλου – Λάρισας σύμφωνα με την τυπολογία που αναπτύχθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Τα κριτήρια διαχωρισμού που μελετώνται είναι:

1. Μορφολογία:

- *εσωτερική διάρθρωση:* εξετάζεται η τάξη μεγέθους των αστικών κέντρων που περιλαμβάνει (μέγεθος πληθυσμού και αστικού χώρου).
- *εξωτερικό μέγεθος:* εξετάζεται το συνολικό μέγεθος του πληθυσμού και γεωγραφικού χώρου που καταλαμβάνει η ΠΑΠ Βόλου – Λάρισας.

2. Οικονομική οργάνωση: προσδιορίζονται οι λειτουργικές εξειδικεύσεις του κάθε κέντρου και διερευνάται αν υπάρχει συμπληρωματικότητα ή ομοιογένεια μεταξύ τους.
3. Πολιτική δομή: μελετάται το διοικητικό πλαίσιο των αστικών κέντρων της ΠΑΠ και προσδιορίζεται αν υπάρχει κάθετη ή οριζόντια διοίκηση της ΠΑΠ.

Επιπλέον, το σημαντικό εδώ είναι να αποφύγουμε τις πιθανές αλληλεπικαλύψεις, κατά πρώτον, μεταξύ των χαρακτηριστικών προσδιορισμού μιας ΠΑΠ και κατά δεύτερον, μεταξύ των κριτηρίων διαχωρισμού των ΠΑΠ, και αυτό όσον αφορά τα στοιχεία στα οποία το καθένα από αυτά αναφέρεται, ώστε να ορίζονται με σαφήνεια τα χαρακτηριστικά και ο τύπος μιας πολυκεντρικότητας.

3.2.1. Χαρακτηριστικά προσδιορισμού του Δίπολου

Όπως περιγράψαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, υπάρχει μια σειρά από χαρακτηριστικά, τα οποία είναι απαραίτητα προτού χαρακτηρίσουμε κάποια περιοχή ως ΠΑΠ. Αυτά έχουν να κάνουν με την χωρική δομή, την οικονομική οργάνωση, την κοινωνικο-πολιτική διάσταση του χωρικού αυτού φαινομένου και είναι τα εξής:

- μία ομάδα αστικών κέντρων,
- το ανώτατο όριο απόστασης,
- το κατώτατο όριο διαχωρισμού,
- η επικοινωνία,
- η αλληλεπίδραση μεταξύ των κέντρων,
- η λειτουργική εξειδίκευση,
- η πολιτική συνοχή και
- η κοινωνική συνοχή.

Για την μελέτη της περίπτωσης του Δίπολου Βόλου-Λάρισας, τα χαρακτηριστικά αυτά αναλύονται ως εξής:

Μία ομάδα αστικών κέντρων:

Η ΠΑΠ αποτελείται από δύο αστικά κέντρα, το Βόλο και τη Λάρισα, τα οποία είναι κεντρικά χωροθετημένα στον ελλαδικό χώρο. Επίσης, είναι δύο από τις τέσσερις μεγαλύτερες ελληνικές πόλεις μεσαίου μεγέθους και η Λάρισα είναι η πρωτεύουσα της περιφέρειας Θεσσαλίας, στην οποία ανήκει και ο Βόλος (βλ. Παράτημα, Χάρτη

1). Οι δύο πόλεις απέχουν μεταξύ τους μόλις 56 χλμ (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2006).

Ανώτατο όριο απόστασης:

Ο συνήθης τρόπος μεταφοράς μεταξύ των δύο κέντρων είναι μέσω τρένου, αυτοκινήτου και με λεωφορείο. Χρονικά μιλώντας, σήμερα κάποιος θα ήθελε μισή με μία ώρα για να πραγματοποιήσει αυτή τη μετακίνηση, ενώ τα έργα που έχουν ήδη δρομολογηθεί (σιδηροδρομική επέκταση προς Αλμυρό, αναβάθμιση της σιδηροδρομικής γραμμής Βόλου–Λάρισας, του λιμένα Βόλου και του αεροδρομίου Νέας Αγχιάλου – Αεροδρόμιο Κεντρικής Ελλάδας) θα μειώσουν ακόμη περισσότερο το χρόνο μεταφοράς από τη μία πόλη στην άλλη (www.egnatia.gr, www.ose.gr, ΤΕΕ Μαγνησίας, 2007). Ως αποτέλεσμα, στο μέλλον αναμένεται να μειωθεί σημαντικό τόσο η πρόσβαση στην ΠΑΠ, όσο και η μεταξύ των πόλεων επικοινωνία.

Το κατώτατο όριο διαχωρισμού:

Αν και σε επίπεδο εμπειρικής διερεύνησης υπάρχουν αναλυτικές δυσκολίες, ωστόσο, εδώ θα προσπαθήσουμε να αποτυπώσουμε χαρτογραφικά τον ευρύτερο χώρο του υλοποιούμενου δίπολου και να αναδείξουμε το σαφή διαχωρισμό των δύο κέντρων (βλ. Παράτημα, Χάρτη 2).

Επικοινωνία:

Η πόλη της Λάρισας βρίσκεται πάνω στον βασικό οδικό και σιδηροδρομικό άξονα της χώρας, ενώ και το Π.Σ. Βόλου βρίσκεται σε μικρή απόσταση από το βασικό οδικό και σιδηροδρομικό άξονα της χώρας. Όπως προαναφέραμε, η απόσταση μεταξύ των δύο κέντρων είναι περίπου 56 χλμ. Ακόμη, η κομβική θέση του Βόλου συμπληρώνεται και από την ύπαρξη του στρατιωτικού αεροδρομίου της Νέας Αγχιάλου, ενώ δεν πρέπει να αγνοείται και η ύπαρξη του λιμανιού (βλ. Παράτημα, Χάρτη 1).

Η πόλη της Λάρισας καλύπτεται πλήρως με αναλογικές τηλεφωνικές συνδέσεις, ενώ αλματώδη αύξηση παρουσιάζουν οι συνδέσεις ISDN, κάτι που δείχνει ότι υπάρχει μια δυναμική στην αγορά των νέων τεχνολογιών (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2002), ενώ οι ίδιες παρατηρήσεις ισχύουν και για το Βόλο⁷. Επιπλέον, ο Βόλος έχει

⁷ Βέβαια, εδώ θα πρέπει να τονίσουμε την πληθώρα διαμετακομιστών διαδικτύου και τη μη διαθεσιμότητα των αντίστοιχων πληροφοριών, με αποτέλεσμα να είναι αδύνατη η συλλογή αξιόπιστων στοιχείων.

μπει από το 2007 και στο πρόγραμμα της ευρυζωνικότητας – δωρεάν ασύρματη πρόσβαση στο διαδίκτυο (www.nampolites.gr).

Ακόμη, όσον αφορά τις ροές πληροφοριών, ο Βόλος και η Λάρισα παρουσιάζουν μια δυναμικότητα στο τμήμα των Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ), κάτι που αποδεικνύει την επαρκή κάλυψη των δύο κέντρων (βλ. Πίνακα 4). Από τον πίνακα αναδεικνύεται η σημαντικότητα που παρουσιάζει για την κοινή γνώμη η κάλυψη των δρώμενων και των ειδήσεων των δύο αστικών κέντρων από κοινού, καθώς τα τηλεοπτικά κανάλια δρουν και στις δύο πόλεις. Σε αυτό συνηγορούν και πληροφορίες από ανεπίσημες πηγές, οι οποίες τόνισαν ότι τόσο οι εφημερίδες, όσο και οι ραδιοφωνικοί σταθμοί έχουν ως στόχο το κοινό ολόκληρης της Θεσσαλίας και κυρίως τη Λάρισα και το Βόλο, που συγκεντρώνουν άλλωστε το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της Θεσσαλίας.

Πίνακας 4: ΜΜΕ Βόλου και Λάρισας

	ΠΣ ΒΟΛΟΥ	ΛΑΡΙΣΑ
	τηλεόραση	
1.	ASTRA T.V.	ASTRA T.V. (παράρτημα Λάρισας)
2.	T.V. TRT	T.V. TRT (παράρτημα Λάρισας)
Σύνολο	2	2

Πηγή: www.pressunion.gr/main – Ίδια επεξεργασία

Αλληλεπίδραση μεταξύ των κέντρων⁸:

Οι συχνότητα των δρομολογίων του ΚΤΕΛ Βόλου–Λάρισας είναι συγκρίσιμη με αυτών προς και από τα μεγάλα ελληνικά αστικά συγκροτήματα (σε καθημερινή βάση 12 προς Αθήνα, 9 προς Θεσσαλονίκη και 12 προς Λάρισα). Το ίδιο ισχύει και για τη Λάρισα με 16 δρομολόγια την ημέρα (www.ktelvolou.gr). Παρόμοιες παρατηρήσεις ισχύουν και για τις μετακινήσεις με τραίνο (βλ. Πίνακα 5, Πίνακα 6 και Πίνακα 7). Από τους πίνακες αυτούς προκύπτει ότι το μέγεθος των επιβατών που μετακινείται μεταξύ των δύο κέντρων είναι περίπου 150.000 άτομα για το έτος 2005. Όλα τα

⁸ Μη διαθέσιμότητα αξιόπιστων στοιχείων για την κίνηση επιβατών και εμπορευμάτων (πακέτων) από τον ΟΣΕ και τα ΚΤΕΛ Μαγνησίας.

παραπάνω υποδηλώνουν και το μέγεθος των πληθυσμών που μετακινούνται σε ημερήσια βάση (βλ. Παράτημα, Χάρτη 3 και Χάρτη 4). Οι μετακινήσεις των πληθυσμών κυρίως προέρχονται είτε από άτομα που εργάζονται στη μια πόλη και διαμένουν στην άλλη, ή και το αντίστροφο (βλ. Πίνακα 8), είτε από σπουδαστές που μετακινούνται καθημερινά, είτε από άτομα που έρχονται στην Λάρισα για αγορές (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2002).

Πίνακας 5: Δρομολόγια ΟΣΕ μεταξύ Βόλου και Λάρισας

Γραμμή επικοινωνίας	Ωράριο δρομολογίων 2007–2008															
Λάρισα–Βόλος	4:55	5:55	7:06	8:02	9:30	11:06	12:07	13:40	14:43	16:21	17:05	18:41	19:41	20:25	21:40	22:47
Βόλος–Λάρισα	5:53	6:21	7:04	8:22	9:28	10:39	12:27	13:13	15:03	15:54	17:25	19:01	19:51	21:28	23:03	

 : εκτός Σαββατοκύριακου και Αργιών

Πηγή: www.ose.gr – Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 6: Επιβάτες ΟΣΕ μεταξύ Βόλου και Λάρισας

	2004	2005
Βόλος – Λάρισα*	503.500 επιβάτες	521.361 επιβάτες

*συμπεριλαμβανομένων επιβατών που ταξίδεψαν και από τρίτες περιοχές

Πηγή: προσωπική συνέντευξη⁹ – Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 7: Στοιχεία επιβατικής κίνησης Βόλου και Λάρισας κατά το 2005

	ΕΠΙΒΑΤΕΣ	
	Αναχωρήσεις	Αφίξεις
ΒΟΛΟΣ	228.333	228.145
ΛΑΡΙΣΑ	646.139	619.710
<i>Αρ. Επιβατών από Αθήνα προς Βόλο</i>		<i>από Βόλο προς Αθήνα</i>
	23.996	25.496
<i>Αρ. Επιβατών από Θεσσαλονίκη προς Βόλο</i>		<i>από Βόλο προς Θεσσαλονίκη</i>
	22.666	23.512

Πηγή: προσωπική συνέντευξη – Ιδία επεξεργασία

⁹ Τα στοιχεία που έχουν αυτήν την αναφορά ως πηγή, αφορούν άτομα τα οποία μας παραχώρησαν αδημοσίευτα στοιχεία ύστερα από συνέντευξη και επιθυμούν να παραμείνουν ανώνυμα.

Πίνακας 8: Τόπος εργασίας των εργαζομένων Βόλου και Λάρισας, σε απόλυτα νούμερα και ποσοστά επί του συνόλου

Προς ΠΣ Από ΠΣ	Λάρισα		Βόλος		Σύνολο εργαζομένων (2001)	
	Λάρισα		Βόλος			
Λάρισα	51.325	91,5%	122	0,2%	56.084	100%
Βόλος	291	0,6%	40.736	89,8%	45.348	100%

Πηγή: www.eurostat.com – ίδια επεξεργασία

Ακόμη, ο πίνακας 8 παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς με μια προσεκτικότερη ματιά μπορεί κανείς να διακρίνει τα λειτουργικά όρια των αστικών κέντρων (βλ. *ESPON*, 2002).

Τέλος, στα πλαίσια του προγράμματος «ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II: Ενίσχυση Ερευνητικών Ομάδων στα Πανεπιστήμια» (Υπουργείο Παιδείας), υλοποιήθηκε μελέτη με επιτόπια έρευνα (ερωτηματολόγιο) με σκοπό να καταγράψει την κοινωνικο-οικονομική διάρθρωση των ελληνικών πόλεων (*Αρβανιτίδης*, υπό επεξεργασία). Τμήμα των αποτελεσμάτων αυτής της έρευνας παρουσιάζονται παρακάτω (βλ. Πίνακα 9 και Πίνακα 10).

Πίνακας 9: Έως που πιστεύετε ότι φθάνει η οικονομική επιρροή της πόλης σας;

Πιο δημοφιλείς απαντήσεις	
Λάρισα	Βόλος
1. Νίκαια	1. Αγχίαλο
2. Γιάννουλη	2. Πορταριά
3. Νόμος Λάρισας	3. Λάρισα
4. Βόλο	4. Πήλιο
5. Αγιά	5. Νομός Μαγνησίας
6. Τρίκαλα	6. Καρδίτσα
7. Καρδίτσα	7. Σέσκλο
8. Φάρσαλα	8. Βελεστίνο

Πηγή: *Αρβανιτίδης* (υπό επεξεργασία) – Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 10: Από ποιες πόλεις πιστεύετε ότι εξαρτάται η πόλη σας;

Πιο δημοφιλείς απαντήσεις	
Λάρισα	Βόλος
1. Βόλος	1. Λάρισα
2. Αθήνα	2. Θεσσαλονίκη
3. Θεσσαλονίκη	3. Αθήνα
4. Κατερίνη	_____

Πηγή: Αρβανιτιδής (υπό επεξεργασία) – Ιδία επεξεργασία

Οι πίνακες αυτοί λοιπόν, επιβεβαιώνουν ότι οι ακτίνες επιρροής των αστικών κέντρων ξεπερνάν τα διοικητικά τους όρια. Μάλιστα, υπάρχει επικάλυψη των ακτίνων επιρροής της Λάρισας και του Βόλου, κάτι που ενισχύει την άποψη ότι μεταξύ τους υπάρχουν λειτουργικές επικαλύψεις και αλληλεξάρτηση των οικονομικών τους λειτουργιών, δηλαδή ως δίπολο ή ΠΑΠ.

Λειτουργική εξειδίκευση:

Καταρχάς, να πούμε ότι οι πίνακες που παρατίθενται εδώ απεικονίζουν τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό των δύο κέντρων και της Ελλάδας κατά ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας και παραγωγικούς τομείς, σύμφωνα με την απογραφή της ΕΣΥΕ (2001). Τα δεδομένα παρουσιάζονται τόσο σε απόλυτα νούμερα, όσο και σε ποσοστά, από τη μία, επί του συνόλου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού του κάθε κέντρου και, από την άλλη, επί του συνόλου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού του κάθε παραγωγικού τομέα. Αυτή η απεικόνιση μας βοηθά να εξάγουμε, άμεσα, πολύ χρήσιμα συμπεράσματα σχετικά με τις εξειδικεύσεις του κάθε κέντρου (σε σύγκριση με τους αντίστοιχους μέσους όρους για την Ελλάδα), αλλά και να παρακολουθήσουμε την εξελικτική πορεία του κάθε κλάδου.

Ο Βόλος (βλ. Πίνακα 11, Πίνακα 12, Πίνακα 13, Πίνακα 17 και Πίνακα 18) διακρίνεται από υψηλού επιπέδου μεταφορική υποδομή. Ακόμη, αποτελεί τουριστικό και βιομηχανικό κέντρο (σχετική εξειδίκευση στην μεταποίηση), είναι η έδρα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και χαρακτηρίζεται από υψηλού επιπέδου αστικό και φυσικό περιβάλλον (Δασκαλάκης και Τσακίρης, 1999• Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2006• Metaxas και Kallioras, 2003). Επιπλέον, από τους πίνακες, φαίνεται ότι παρουσιάζει εξειδίκευση στους κλάδους των μεταποιητικών βιομηχανιών, της εκπαίδευσης και

του κλάδου της δημόσιας διοίκησης και άμυνας – υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης.

Πίνακας 11: Οικονομικός ενεργός πληθυσμός του ΠΣ Βόλου και Ελλάδας κατά ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας και παραγωγικούς τομείς, σε απόλυτα νούμερα

ΠΣ ΒΟΛΟΥ			ΕΛΛΑΔΑ
Κλάδος οικονομικής δραστηριότητας	1991 Πραγματικός πληθυσμός	2001 Πραγματικός πληθυσμός	2001 Πραγματικός πληθυσμός
Γεωργία κτηνοτροφία θήρα και δασοκομία, αλιεία	1510	1642	621.043
Πρωτογενής τομέας	1510	1642	621.043
Ορυχεία και λατομεία	85	94	12.136
Μεταποιητικές βιομηχανίες	8.003	7.318	531.566
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου και νερού	190	328	38.547
Κατασκευές	3.189	3.963	376.779
Δευτερογενής τομέας	11467	11703	959.028
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο επισκευή αυτοκινήτων οχημάτων μοτοσυκλετών και ειδών προσωπικής και οικιακής χρήσης	6.515	7.686	643.677
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	1420	2.948	274.381
Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	2.991	2.864	282.555
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί, διαχείριση ακίνητης περιουσίας	2.191	3.373	361.196
Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	3.684	4.535	330.328
Εκπαίδευση	2.626	3.990	258.194
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	1.511	2.255	192.522
Λοιπές υπηρεσίες	1341	1.941	209.220
Τριτογενής τομέας	22.279	29.592	2.552.073
Σύνολο	35.256	42.937	4.132.144

Πηγή: ΕΣΥΕ (2001) – Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 12: Οικονομικός ενεργός πληθυσμός του ΠΣ Βόλου κατά ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας και παραγωγικούς τομείς, σε ποσοστά επί του συνόλου

ΠΣ ΒΟΛΟΥ		ΕΛΛΑΔΑ	
Κλάδος οικονομικής δραστηριότητας	1991 Πραγματικός πληθυσμός	2001 Πραγματικός πληθυσμός	2001 Πραγματικός πληθυσμός
Γεωργία κτηνοτροφία θήρα και δασοκομία, αλιεία	4,3%	3,8%	15,0%
Πρωτογενής τομέας	4,3%	3,8%	15,0%
Ορυχεία και λατομεία	0,2%	0,2%	0,3%
Μεταποιητικές βιομηχανίες	22,7%	17,0%	12,9%
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου και νερού	0,5%	0,8%	0,9%
Κατασκευές	9,0%	9,2%	9,1%
Δευτερογενής τομέας	32,5%	27,3%	23,2%
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο επισκευή αυτοκινήτων οχημάτων μοτοσικλετών και ειδών προσωπικής και οικιακής χρήσης	18,5%	17,9%	15,6%
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	4,0%	6,9%	6,6%
Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	8,5%	6,7%	6,8%
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί, διαχείριση ακίνητης περιουσίας	6,2%	7,9%	8,7%
Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	10,4%	10,6%	8,0%
Εκπαίδευση	7,4%	9,3%	6,2%
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	4,3%	5,3%	4,7%
Λοιπές υπηρεσίες	3,8%	4,5%	5,1%
Τριτογενής τομέας	63,2%	68,9%	61,8%
Σύνολο	100%	100%	100,0%

■: κλάδοι εξειδίκευσης του ΠΣ Βόλου¹⁰

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

¹⁰ Οι παρατηρήσεις αυτές υλοποιήθηκαν ποιοτικά και αφορούν κλάδους οι οποίοι φαίνεται να παρουσιάζουν τιμές ικανοποιητικά υψηλότερες των αντίστοιχων του μέσου όρου της Ελλάδας, για κάθε πίνακα.

Πίνακας 13: Οικονομικός ενεργός πληθυσμός του ΠΣ Βόλου κατά ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας, σε ποσοστά επί του συνόλου του κάθε παραγωγικού τομέα

ΠΣ ΒΟΛΟΥ			ΕΛΛΑΔΑ
Κλάδος οικονομικής δραστηριότητας	1991 Πραγματικός πληθυσμός	2001 Πραγματικός πληθυσμός	2001 Πραγματικός πληθυσμός
Γεωργία κτηνοτροφία θήρα και δασοκομία, αλιεία	100,0%	100,0%	100,0%
Πρωτογενής τομέας	100,0%	100,0%	100,0%
Ορυχεία και λατομεία	0,7%	0,8%	1,3%
Μεταποιητικές βιομηχανίες	69,8%	62,5%	55,4%
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου και νερού	1,7%	2,8%	4,0%
Κατασκευές	27,8%	33,9%	39,3%
Δευτερογενής τομέας	100,0%	100,0%	100,0%
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο επισκευή αυτοκινήτων οχημάτων μοτοσικλετών και ειδών προσωπικής και οικιακής χρήσης	29,2%	26,0%	25,2%
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	6,4%	10,0%	10,8%
Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	13,4%	9,7%	11,1%
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί, διαχείριση ακίνητης περιουσίας	9,8%	11,4%	14,2%
Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	16,5%	15,3%	12,9%
Εκπαίδευση	11,8%	13,5%	10,1%
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	6,8%	7,6%	7,5%
Λοιπές υπηρεσίες	6,0%	6,6%	8,2%
Τριτογενής τομέας	100,0%	100,0%	100,0%

■ : κλάδοι εξειδίκευσης του ΠΣ Βόλου

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Η Λάρισα (βλ. Πίνακα 14, Πίνακα 15, Πίνακα 16, Πίνακα 17, Πίνακα 18, Πίνακα 19 και Πίνακα 20) διακρίνεται από υψηλού επιπέδου υπηρεσίες, κυρίως διοικητικές (πρωτεύουσα της περιφέρειας Θεσσαλίας). Ακόμη, αποτελεί εμπορικό και επιχειρηματικό κέντρο, με υψηλού επιπέδου υποδομές υγείας και περίθαλψης (Δασκαλάκης και Τσακίρης, 1999• Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2002• Metaxas και Kallioras, 2003). Επιπλέον, από τους πίνακες φαίνεται να εξειδικεύεται στους κλάδους των μεταποιητικών βιομηχανιών, της εκπαίδευσης, του χονδρικού και λιανικού εμπορίου – επισκευή αυτοκινήτων–οχημάτων–μοτοσικλετών – ειδών

προσωπικής και οικιακής χρήσης και του κλάδου της δημόσιας διοίκησης και άμυνας
– υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης.

**Πίνακας 14: Οικονομικός ενεργός πληθυσμός του ΠΣ Λάρισας κατά ομάδες
κλάδων οικονομικής δραστηριότητας, σε απόλυτα νούμερα**

ΠΣ ΛΑΡΙΣΑΣ		ΕΛΛΑΔΑ	
Κλάδος οικονομικής δραστηριότητας	1991 Πραγματικός πληθυσμός	2001 Πραγματικός πληθυσμός	2001 Πραγματικός πληθυσμός
Γεωργία κτηνοτροφία θήρα και δασοκομία, αλιεία	2.550	2.975	621.043
Πρωτογενής τομέας	2.550	2.975	621.043
Ορυχεία και λατομεία	59	29	12.136
Μεταποιητικές βιομηχανίες	8.135	8.428	531.566
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου και νερού	268	384	38.547
Κατασκευές	3.479	4.226	376.779
Δευτερογενής τομέας	11.941	13.067	959.028
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο επισκευή αυτοκινήτων οχημάτων μοτοσικλετών και ειδών προσωπικής και οικιακής χρήσης	7.145	9.682	643.677
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	1.476	2.750	274.381
Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	2.559	2.360	282.555
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί, διαχείριση ακίνητης περιουσίας	2.347	3.960	361.196
Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	5.127	6.833	330.328
Εκπαίδευση	3.510	5.425	258.194
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	1.696	2.858	192.522
Λοιπές υπηρεσίες	1.452	2.142	209.220
Τριτογενής τομέας	25.312	36.010	2.552.073
Σύνολο	45.260	56.683	4.132.144

Πηγή: ΕΣΥΕ (2001) – Ιδία επεξεργασία.

Πίνακας 15: Οικονομικός ενεργός πληθυσμός του ΠΣ Λάρισας κατά ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας και παραγωγικούς τομείς, σε ποσοστά επί του συνόλου

ΠΣ ΛΑΡΙΣΑΣ		ΕΛΛΑΔΑ	
Κλάδος οικονομικής δραστηριότητας	1991 Πραγματικός πληθυσμός	2001 Πραγματικός πληθυσμός	2001 Πραγματικός πληθυσμός
Γεωργία κτηνοτροφία θήρα και δασοκομία, αλιεία	6,4%	5,7%	15,0%
Πρωτογενής τομέας	6,4%	5,7%	15,0%
Ορυχεία και λατομεία	0,1%	0,1%	0,3%
Μεταποιητικές βιομηχανίες	20,4%	16,2%	12,9%
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου και νερού	0,7%	0,7%	0,9%
Κατασκευές	8,7%	8,1%	9,1%
Δευτερογενής τομέας	30,0%	25,1%	23,2%
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο επισκευή αυτοκινήτων οχημάτων μοτοσυκλετών και ειδών προσωπικής και οικιακής χρήσης	18,0%	18,6%	15,6%
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	3,7%	5,3%	6,6%
Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	6,4%	4,5%	6,8%
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί, διαχείριση ακίνητης περιουσίας	5,9%	7,6%	8,7%
Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	12,9%	13,1%	8,0%
Εκπαίδευση	8,8%	10,4%	6,2%
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	4,3%	5,5%	4,7%
Λοιπές υπηρεσίες	3,6%	4,1%	5,1%
Τριτογενής τομέας	63,6%	69,2%	61,8%
Σύνολο	100%	100%	100,0%

■ : κλάδοι εξειδίκευσης του ΠΣ Λάρισας

Πηγή: ΕΣΥΕ (2001) – Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 16: Οικονομικός ενεργός πληθυσμός του ΠΣ Λάρισας κατά ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας, σε ποσοστά επί του συνόλου του κάθε παραγωγικού τομέα

ΠΣ ΛΑΡΙΣΑΣ			ΕΛΛΑΔΑ
Κλάδος οικονομικής δραστηριότητας	1991 Πραγματικός πληθυσμός	2001 Πραγματικός πληθυσμός	2001 Πραγματικός πληθυσμός
Γεωργία κτηνοτροφία θήρα και δασοκομία, αλιεία	100,0%	100,0%	100,0%
Πρωτογενής τομέας	100,0%	100,0%	100,0%
Ορυχεία και λατομεία	0,5%	0,2%	1,3%
Μεταποιητικές βιομηχανίες	68,1%	64,5%	55,4%
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου και νερού	2,2%	2,9%	4,0%
Κατασκευές	29,1%	32,3%	39,3%
Δευτερογενής τομέας	100,0%	100,0%	100,0%
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο επισκευή αυτοκινήτων οχημάτων μοτοσικλετών και ειδών προσωπικής και οικιακής χρήσης	28,2%	26,9%	25,2%
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	5,8%	7,6%	10,8%
Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	10,1%	6,6%	11,1%
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί, διαχείριση ακίνητης περιουσίας	9,3%	11,0%	14,2%
Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	20,3%	19,0%	12,9%
Εκπαίδευση	13,9%	15,1%	10,1%
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	6,7%	7,9%	7,5%
Λοιπές υπηρεσίες	5,7%	5,9%	8,2%
Τριτογενής τομέας	100,0%	100,0%	100,0%

■ : κλάδοι εξειδίκευσης του ΠΣ Λάρισας

Πηγή: ΕΣΥΕ (2001) – Ιδία επεξεργασία

Ειδικά για την ανώτατη τριτοβάθμια εκπαίδευση¹¹ θα πρέπει να αναφέρουμε ότι, το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, με έδρα το Βόλο, διαθέτει 16 Τμήματα στις πρωτεύουσες των τεσσάρων νομών (12 τμήματα στο Βόλο, 2 στη Λάρισα, 1 στην Καρδίτσα και 1 στα Τρίκαλα), με πλήθος μεταπτυχιακών προγραμμάτων (βλ. Πίνακα 17 και Πίνακα 18). Ενώ όσον αφορά την ανώτερη τριτοβάθμια εκπαίδευση, το ΤΕΙ

¹¹ Μη διαθεσιμότητα αξιόπιστων στοιχείων από το ΠΘ.

Λάρισα διαθέτει πλέον 17 τμήματα – 13 στη Λάρισα, 3 στην Καρδίτσα και 1 στα Τρίκαλα (βλ. Πίνακα 19 και Πίνακα 20), με αρκετά μεταπτυχιακά προγράμματα (ΥΠΕΘΟ, 2007• www.uth.gr• www.teilar.gr).

Πίνακας 17: Σχολές και Τμήματα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στο Βόλο και τη Λάρισα (ακαδημαϊκό έτος 2007 – 2008)

Σχολές ΠΘ	Τμήματα Βόλου και Λάρισας	Σύνολο φοιτητών
Πολυτεχνική Σχολή	• Μηχ/κών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης	330
	• Αρχιτεκτόνων Μηχ/κών	527
	• Μηχανολόγων Μηχ/κών Βιομηχανίας	319
	• Μηχ/κών Ηλεκτρονικών Υπολογιστών Τηλεπικοινωνιών και Δικτύων	500
	• Πολιτικών Μηχ/κών	383
Σχολή Επιστημών του Ανθρώπου	• Ιστορίας Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας	605
	• Παιδαγωγικό Δημοτικής Εκπαίδευσης	631
	• Παιδαγωγικό Προσχολικής Εκπαίδευσης	515
	• Παιδαγωγικό Ειδικής Αγωγής	426
Σχολή Γεωπονικών Επιστημών	• Γεωπονίας Φυτικής Παραγωγής και Αγροτικού Περιβάλλοντος	331
	• Γεωπονίας Ιχθυολογίας και Υδάτινου Περιβάλλοντος	223
Σχολή Επιστημών Υγείας	• Ιατρικής (Λάρισα)	475
	• Βιοχημείας και Βιοτεχνολογίας (Λάρισα)	368
Ανεξάρτητα Τμήματα	• Οικονομικών Επιστημών	605
ΣΥΝΟΛΑ	14	6238

Πηγή: www.uth.gr προσωπική συνέντευξη – Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 18: Μεταπτυχιακά Προγράμματα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στο Βόλο και τη Λάρισα (ακαδημαϊκό έτος 2007 – 2008)

Σχολές ΠΘ	Τμήματα Βόλου και Λάρισας	Μεταπτυχιακά Προγράμματα Βόλου και Λάρισας	Σύνολο φοιτητών
Πολυτεχνική Σχολή	Μηχ/κών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης	• Χωροταξία – Πολεοδομία – Ανάπτυξη	76
		• Ελληνογαλλικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών (DYNTAR)	10
		• Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών PODEPRO	11
	Μηχανολόγων Μηχ/κών Βιομηχανίας	• Σύγχρονες Μέθοδοι Σχεδιασμού και Ανάλυσης στη Βιομηχανία	31
	Μηχ/κών Ηλεκτρονικών Υπολογιστών Τηλεπικοινωνιών και Δικτύων	• Μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών 2004–2005	45
	Πολιτικών Μηχ/κών	• «Εφαρμοσμένη Μηχανική και Προσομοίωση Συστημάτων»	41
Σχολή Επιστημών του Ανθρώπου	Παιδαγωγικό Δημοτικής Εκπαίδευσης	• Σύγχρονα Περιβάλλοντα Μάθησης και Παραγωγή Διδακτικού Υλικού	57
		• Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης	60
	Παιδαγωγικό Προσχολικής Εκπαίδευσης	• "Παιδαγωγικό Παιχνίδι και Παιδαγωγικό Υλικό στην Πρώτη Παιδική Ηλικία"	62
	Ιστορίας Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας	• Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στις Ιστορικές, Αρχαιολογικές και Ανθρωπολογικές Σπουδές	99
Σχολή Γεωπονικών Επιστημών		• Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών μεταξύ των Τμημάτων: α. Γεωπονίας Φυτικής Παραγωγής και Αγροτικού Περιβάλλοντος β. Γεωπονίας Ιχθυολογίας και Υδάτινου Περιβάλλοντος	68
	Γεωπονίας Φυτικής Παραγωγής και Αγροτικού Περιβάλλοντος	• Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών σε συνεργασία με το Τμήμα Αυτοματισμού ΤΕΙ Χαλκίδας: "Αυτοματισμοί στις Αρδεύσεις, τις Γεωργικές Κατασκευές και στην Εκμηχάνιση της Γεωργίας"	25
	Γεωπονίας Ιχθυολογίας και Υδάτινου Περιβάλλοντος	• "Αειφορική Διαχείριση Υδατικού Περιβάλλοντος"	46
Σχολή Επιστημών Υγείας	Ιατρικής (Λάρισα)	• Κλινικές Εφαρμογές της Μοριακής Ιατρικής	12
		• Έφαρμοσμένη Δημόσια Υγεία και Περιβαλλοντική Υγιεινή : "Ποιότητα – Ασφάλεια Τροφίμων και Δημόσια Υγεία" και "Ποιότητα – Ασφάλεια Υδάτων και Δημόσια Υγεία"	32
		• Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας	15
		• Βιολογία της Αναπαραγωγής	10
	Βιοχημείας και Βιοτεχνολογίας (Λάρισα)	• Βιοτεχνολογία: Ποιότητα Διατροφής και Περιβάλλοντος	57
ΣΥΝΟΛΑ	11	18	757

Πηγή: www.uth.gr προσωπική συνέντευξη – Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 19: Διάρθρωση Σχολών και Τμημάτων του ΤΕΙ Λάρισας (ακαδημαϊκό έτος 2007 – 2008)

ΣΧΟΛΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ (Σ.Δ.Ο)	6353
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ & ΠΡΟΝΟΙΑΣ (Σ.Ε.Υ.Π)	2620
ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ (Σ.Τ.Ε.Φ)	6876
ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΓΕΩΠΟΝΙΑΣ (Σ.Τ.Ε.Γ) ΛΑΡΙΣΑΣ	3786
ΣΥΝΟΛΑ	19635

Πηγή: www.teilar.gr προσωπική συνέντευξη – Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 20: ΜΠΣ ΤΕΙ Λάρισας (ακαδημαϊκό έτος 2007 – 2008)

Μεταπτυχιακά Προγράμματα Λάρισας	ΣΥΝΟΛΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ
Master of Science and Management (ΣΔΟ)	32
Master of Bussiness Administration (ΣΔΟ)	49
Master of Finincial (ΣΔΟ)	5
Master of Science Information (ΣΤΕΦ)	17
Διεθνές Επιχειρείν (ΣΔΟ)	8
ΣΥΝΟΛΑ	111

Πηγή: www.teilar.gr προσωπική συνέντευξη – Ιδία επεξεργασία

Απόρροια των παραπάνω είναι ο πίνακας 21, στον οποίο φαίνεται ξεκάθαρα ότι η Λάρισα διαθέτει σαφή ανωτερότητα (εξειδίκευση) στις υποδομές εκπαίδευσης. Παρόλα αυτά, όσον αφορά το επίπεδο της εκπαίδευσης, ο Βόλος προηγείται κατά πολύ στον τομέα της ανώτατης τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Πίνακας 21: Σύγκριση του εκπαιδευτικού δυναμισμού του κάθε αστικού κέντρου (ακαδημαϊκό έτος 2007 – 2008)

	ΣΥΝΟΛΟ ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ ΣΧΟΛΩΝ
Βόλος	5.395	631	4
Λάρισα	20.478	237	5

Πηγή: www.teilar.gr www.uth.gr προσωπική συνέντευξη – Ιδία επεξεργασία

Τέλος, θα πρέπει να τονίσουμε ότι τα συμπεράσματα που προκύπτουν εδώ διατυπώνονται με επιφύλαξη, καθώς παρουσίαση των δεδομένων βασίζονται σε χονδρικές ομαδοποιήσεις (πχ. χονδρικό και λιανικό εμπόριο κτλ.), που δε δύναται να αναδείξουν περαιτέρω εξειδικεύσεις.

Πολιτική συνοχή:

Και τα δύο αστικά κέντρα ανήκουν στην περιφέρεια Θεσσαλίας. Πιο συγκεκριμένα, η Λάρισα είναι η πρωτεύουσα της Θεσσαλίας και αποτελείται από το Δήμο Λάρισας και τα Δημοτικά Διαμερίσματα Γιάννουλης και Νίκαιας (*Δασκαλάκης και Τσακίρης, 1999• Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2002• Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2006*), ενώ το ΠΣ του Βόλου είναι η δεύτερη πιο δυναμική αστική συγκέντρωση της περιφέρειας και αποτελείται από τους κύριους Δήμους Βόλου και Νέας Ιωνίας, καθώς και από ένα πολύ μικρότερο, το Δήμο Ιωλκού, και τρία ακόμη Δημοτικά Διαμερίσματα, της Αγριάς, του Διμηνίου και της Άλλης Μεριάς. Σε όλα τα προηγούμενα για το Βόλο, προστίθεται και η έντονη συνεργασία, σε κάθε επίπεδο, που παρατηρείται με το Πανεπιστήμιο, του οποίου αποτελεί και έδρα (*Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2002• Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2006*).

Η χαρακτηριστική διαφορά εδώ των δύο κέντρων είναι ο διοικητικός κατακερματισμός του Βόλου. Η διοικητική διαίρεση του πολεοδομικού συγκροτήματος σε δήμους δημιουργεί πολυαρχία, κάτι που μπορεί να σταθεί εμπόδιο στην υλοποίηση της όποιας αναπτυξιακής στρατηγικής επιλέξει να ακολουθήσει το κάθε αστικό κέντρο και, κατ' επέκταση, η ΠΑΠ. Επιπλέον, όπως αναφέραμε και προηγουμένως, το ΠΣ Βόλου, όπως και η Λάρισα, περιλαμβάνει και δημοτικά διαμερίσματα τα οποία ανήκουν σε διαφορετικούς δήμους, τόσο από αυτούς της Λάρισας και του Βόλου, όσο και μεταξύ τους (βλ. Παράτημα, Χάρτη 5). Βέβαια, οι κοινές αναπτυξιακές επιδιώξεις των δύο κέντρων (πχ. η υλοποίηση του δίπολου) αποτελεί μία πρώτη απόδειξη πολιτικής συνοχής.

Κοινωνική συνοχή:

Εδώ έχουμε να παρατηρήσουμε την έλλειψη κοινωνικής συνοχής. Μερικά από τα γεγονότα που το μαρτυρούν είναι η διαφοροποιημένη αστική – ιστορική ταυτότητα (αργοναυτική εκστρατεία – εμπορικό κέντρο), έντονη ατομική αθλητική δραστηριότητα (πχ. τρεις διαφορετικές ομάδες ποδοσφαίρου) και η έντονη ανταγωνιστικότητα.

Όπως καταλαβαίνει λοιπόν κάποιος, πρόκειται για ένα πολύ δύσκολο προσδιορισμό κριτήριο που απαιτεί έρευνα εις βάθος.

3.2.2. Τυπολογία του Δίπολου

Αυτό που μας ενδιαφέρει λοιπόν εδώ είναι το κατά πόσο το υπό μελέτη δίπολο προσεγγίζει κάθε ένα από τους «ιδεατούς τύπους» των κριτηρίων διαχωρισμού των ΠΑΠ, που θέσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, προκειμένου να αναδείξουμε τον χαρακτήρα και τον τύπο αυτής της πολυκεντρικότητας και κατ' επέκταση των δυνατοτήτων και της δυναμικότητας αυτού του υπό υλοποίηση χωρικού σχηματισμού.

Αρχικά, να πούμε ότι το Δίπολο Βόλου–Λάρισας στόχο του **στρατηγικού σχεδιασμού**. Μια σειρά στρατηγικών σχεδίων (*Δασκαλάκης και Τσακίρης, 1999· Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2002· Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2006*) κάνουν λόγο στην από κοινού ανάπτυξη των δύο κέντρων, μέσω ενίσχυσης του χαρακτήρα τους ως μέρη μιας ΠΑΠ. Η ανάπτυξη αυτής της ΠΑΠ στηρίζεται στην εκούσια συνεργασία των τοπικών φορέων και την από κοινού σχεδιασμένων αναπτυξιακών στρατηγικών και δράσεων.

Όπως είπαμε, τα κύρια κριτήρια διαχωρισμού των ΠΑΠ είναι τα εξής:

1. Μορφολογία,
2. Οικονομική οργάνωση,
3. Πολιτική δομή.

Μορφολογία:

Αρχικά, θα εξετάσουμε την **ενδοπεριφερειακή σχέση** (intraregional – **εσωτερική διάρθρωση**). Σε αυτήν την περίπτωση έχουμε να κάνουμε με το σχετικό μέγεθος.

Σύμφωνα με το *ESPON (2006α)*, σημαντικές μητροπολιτικές συγκεντρώσεις (Μεγαπόλεις και ευρωπαϊκές μητροπόλεις) θεωρούνται γενικά αυτές που συγκεντρώνουν πληθυσμό άνω των 500.000, μεγάλα αστικά κέντρα αυτά που διαθέτουν πάνω από 250.000 κατοίκους, μέτρια όταν έχουν πάνω από 150.000 και μικρά αυτά που βρίσκονται κάτω από αυτό το όριο (~50.000 κατοίκους ή και παραπάνω). Ενώ το *Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (2002)* τονίζει πως υπάρχουν διαφορές στα αστικά μεγέθη μεταξύ των χωρών, ως πόλεις μεσαίου μεγέθους νοούνται συνήθως αυτές με πληθυσμό μεταξύ 100 και 500 χιλιάδων κατοίκων.

Η πόλη του Βόλου είναι η έβδομη μεγαλύτερη πόλη του ελληνικού χώρου με πληθυσμό 124.639 κατοίκους, ενώ η Λάρισα προπορεύεται με 133.522 κατοίκους (βλ. Πίνακα 22 και Πίνακα 23).

Πίνακας 22: Πληθυσμός ΠΣ Βόλου

	<i>Απογραφή 1991</i>	<i>Απογραφή 2001</i>
Δήμος Βόλου	77.192	82.439
Δήμος Νέας Ιωνίας	29.018	31.612
Δήμος Ιωλκού	2.115	2.071
<i>Δ.Δ. Αγριάς</i>	4.544	5.229
<i>Δ.Δ. Διμηνίου</i>	1.982	2.125
<i>Δ.Δ. Άλλης Μεριάς</i>	1.661	1.163
Π.Σ. Βόλου	<i>116.512</i>	<i>124.639</i>

Πηγή: ΕΣΥΕ (2001) – ίδια επεξεργασία

Πίνακας 23: Πληθυσμός Λάρισας

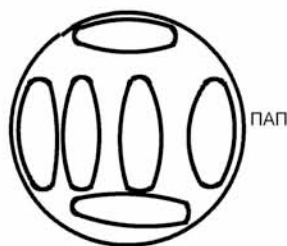
	<i>Απογραφή 1991</i>	<i>Απογραφή 2001</i>
Δ. Λάρισα	114.334	124.376
<i>Δ.Δ. Γιάννουλης</i>	3.284	5.997
<i>Δ.Δ. Νικαίας</i>	2.840	3.149
ΠΣ Λάρισα	<i>120.458</i>	<i>133.522</i>

Πηγή: ΕΣΥΕ (2001) – ίδια επεξεργασία

Σύμφωνα και με τα παραπάνω λοιπόν, ο Βόλος και η Λάρισα είναι οι δυο από τις τέσσερις ελληνικές πόλεις μεσαίου μεγέθους, οι οποίες και κατατάσσονται στην ίδια κλάση (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2002• Metaxas και Kallioras, 2003• Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2006).

Άρα καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι, στη μελέτη της περίπτωσης του υλοποιούμενου δίπολου Βόλου – Λάρισα, η μορφή που παρατηρείται για το κριτήριο της εσωτερικής μορφολογίας είναι **ο πολυπυρρινικός** τύπος (βλ. Εικόνα 6). Επιπλέον, και τα δύο αστικά κέντρα επιδεικνύουν διαχρονικά μια θετική δημογραφική πορεία, σχεδόν παρόμοια, κάτι που μας οδηγεί σε ένα πρώτο συμπέρασμα για τη διατήρηση της εσωτερικής μορφολογίας του δίπολου και μελλοντικά.

β) Πολυπυρρινικός
τύπος

Εικόνα 6: Ταξινόμηση του υλοποιούμενου δίπολου Βόλου – Λάρισας σύμφωνα με το μορφολογικό κριτήριο εσωτερικής διάρθρωσης (Πηγή: ίδια επεξεργασία)

Κατά δεύτερον, θα εξετάσουμε τα *εξωπεριφερειακά* (intereregional – *εξωτερικό μέγεθος*) χαρακτηριστικά. Εδώ δύο στοιχεία χρήζουν ανάλυσης: ο αριθμός των αστικών κέντρων που αποτελούν την ΠΑΠ και η συνολική μάζα τους, με βάση τα αστικά μεγέθη (πληθυσμού, γεωγραφικού χώρου κτλ) που συγκεντρώνει στην επικράτειά του το δίπολο.

Ως προς το πρώτο, παρατηρούμε ότι η ΠΑΠ Βόλος – Λάρισα έχει την ελάχιστη μορφή την οποία μπορεί να πάρει, αποτελείται δηλαδή από δύο και μόνο κέντρα.

Ως προς το δεύτερο στοιχείο, σύμφωνα με το *Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (2002)*, ο Βόλος και η Λάρισα «συγκεντρώνουν σημαντική πληθυσμιακή μάζα, και πιο συγκεκριμένα αστικό πληθυσμό της τάξης των 350 χιλιάδων κατοίκων και πληθυσμό ενδοχώρας που υπερβαίνει τις 400 χιλιάδες». Όπως προκύπτει λοιπόν από τα προηγούμενα και τον Πίνακα 24 και τον Πίνακα 25, περίπου το 4,26% του αστικού πληθυσμού της Ελλάδος, το 3,85% περίπου του συνολικού πληθυσμού της χώρας και το 4,25% περίπου της έκτασης της ελληνικής επικράτειας, συγκεντρώνονται στην περιοχή του δίπολου.

Πίνακας 24: Αστικός και αγροτικός μόνιμος πληθυσμός της Ελλάδας και Θεσσαλίας (απογραφή 2001)

Γεωγραφικό διαμέρισμα Geographic region	Σύνολο Total	Κατανομή—%—Distribution	
		Αστικός Urban	Αγροτικός Rural
Σύνολο Ελλάδος—Greece, total	10.934.097	75,1	24,9
Θεσσαλία—Thessalia	740.115	64,8	35,2

Πηγή: www.statistics.gr – Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 25: Επιφάνεια και πληθυσμός Ελλάδας, Θεσσαλίας και των νομών της

Γεωγραφικό διαμέρισμα και νομός	Επιφάνεια (χλμ ²) Area (km ²)	Πραγμα- τικός πληθυσμός Απογραφής 2001 De facto population of the 2001 Census	Μόνιμος πληθυσμός Απογραφής 2001 Usual resident population of the 2001 Census
Σύνολο Ελλάδος	131.957	10.964.020	10.934.097
Θεσσαλία	14.037	753.888	740.115
Καρδίτσας	2.636	129.541	120.265
Λαρίσης	5.381	279.305	282.156
Μαγνησίας	2.636	206.995	205.005
Τρικάλων	3.384	138.047	132.689

Πηγή: www.statistics.gr – Ιδία επεξεργασία

Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω στοιχεία, αλλά και αυτά που λέχθηκαν στο προηγούμενο κριτήριο, μπορούμε να πούμε ότι πρόκειται για μια μεγάλη (μητροπολιτική) ΠΑΠ, ή αλλιώς ένα δίπολο μητροπολιτικού μεγέθους. Αλλά ένας τέτοιος χαρακτηρισμός θα μπορούσε μόνο να ισχύσει στα πλαίσια των καθαρά ελλαδικών κριτηρίων, καθώς τα μεγέθη που συγκεντρώνει στην επικράτειά του, για τα ελληνικά δεδομένα, είναι ιδιαίτερα υψηλά και σημαντικά. Σε παγκόσμιο όμως, ή ακόμη και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ο Βόλος και η Λάρισα συγκεντρώνουν πολύ χαμηλά μεγέθη πληθυσμού, από τα μικρότερα που θα μπορούσε να στηρίξει ένας τέτοιος σχηματισμός (δίπολο – ΠΑΠ, δύο και μόνο αστικά κέντρα). Άρα, σε διεθνές πλαίσιο μιλάμε καθαρά για μια **μικρή (δευτερεύουσα)** ΠΑΠ (βλ. Εικόνα 7).

Δευτερεύουσα

ΠΑΠ

Εικόνα 7: Ταξινόμηση του υλοποιούμενου δίπολου Βόλου – Λάρισας σύμφωνα με το μορφολογικό κριτήριο εξωτερικού μεγέθους (Πηγή: ίδια επεξεργασία)

Οικονομική οργάνωση¹²:

Αρχικά να αναφέρουμε ότι οι πίνακες που παραθέτουμε ακολουθούν την ίδια λογική με αυτή των πινάκων του χαρακτηριστικού της λειτουργικής εξειδίκευσης (βλ. 3.2.1.). Επιπλέον εδώ, παραθέτουμε και την εξειδίκευση του κάθε αστικού κέντρου ως μέρος της ΠΑΠ (σε σύγκριση με τη συμμετοχή τους στο σύνολο του δίπολου), αλλά και την εξειδίκευση της ΠΑΠ (βάση των αντίστοιχων μέσων όρων της Ελλάδας).

Εδώ λοιπόν, θα ασχοληθούμε λίγο πιο διεξοδικά με τις εξειδικεύσεις των δύο κέντρων, που θίξαμε και στο προηγούμενο υποκεφάλαιο, και των μεταξύ τους σχέσεων (βλ. Πίνακα 26, Πίνακα 27 και Πίνακα 28).

Στη Λάρισα παρατηρούμε έναν έντονο περιφερειακό – διοικητικό ρόλο (διοικητικές λειτουργίες και περιφερειακές υπηρεσίες), ενώ συσσωρεύει και εμπορικές – επιχειρηματικές λειτουργίες (κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα, οικοδομικά υλικά, μηχανές γραφείου/computers, κέντρο υπηρεσιών προς την αγροτική παραγωγή και τις επιχειρήσεις, κέντρο εμπορίου και μεταποίησης με εξειδίκευση στα γεωργικά προϊόντα – βαμβάκι, μήλα, σιτάρι, γάλα, ροδάκινα, τομάτα, κρέας, τυρί και καπνό, προσελκύει επενδύσεις, κόμβος επικοινωνιών).

Ακόμη, χαρακτηρίζεται ως κέντρο παροχής υπηρεσιών υγείας (το παλιό Γενικό Νοσοκομείο Λάρισας, το σύγχρονο Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο Λάρισας μεγάλης εμβέλειας, Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής, τέσσερις ιδιωτικές ψυχιατρικές κλινικές, Τμήμα Ιατρικής και Τμήμα Βιοχημείας του ΠΘ).

¹² Τα στοιχεία που παρουσιάζονται εδώ προήλθαν από επεξεργασία των δεδομένων από τα εξής Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (2002), Metaxas και Kallioras (2003) και Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (2006).

Επιπλέον χαρακτηριστικά της Λάρισας είναι οι αθλητικές δραστηριότητες (περίπου 30 γήπεδα και αθλοπαιδιές), ενώ αποτελεί και ενεργειακό κόμβο (κεντρικός αγωγός φυσικού αερίου και έδρα της Εταιρείας Παροχής Αερίου Θεσσαλίας).

Στο Βόλο τώρα, έχουμε να παρατηρήσουμε ότι αποτελεί έναν συγκοινωνιακό κόμβο (λιμάνι, αεροδρόμιο, σιδηροδρομικός σταθμός), που χαρακτηρίζεται από ανεπτυγμένη βιομηχανία (σχετική εξειδίκευση στην μεταποίηση – μη μεταλλικά ορυκτά, μέταλλο, τρόφιμα και ποτά).

Ακόμη, ο τουρισμός – πολιτισμός αποτελεί ένα ακόμη εξέχον χαρακτηριστικό του Βόλου (φυσικό τοπίο, ιστορία, θαλάσσια μέτωπα, Σποράδες κτλ), που συμπληρώνεται από το πανεπιστήμιο (έδρα του ΠΘ, η πλειονότητα των τμημάτων βρίσκεται στο Βόλο).

Τέλος, και εδώ ο αθλητισμός παρουσιάζεται έντονος (Ολυμπιακή πόλη, πλούσιο αθλητικό απόθεμα υψηλής ποιότητας), ενώ αποτελεί και ενεργειακό κόμβο (παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από τη ΔΕΗ και τη Μονάδα Βιολογικού Καθαρισμού).

Πίνακας 26: Οικονομικός ενεργός πληθυσμός των ΠΣ Βόλου και Λάρισας και του Δίπολου κατά ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας και παραγωγικούς τομείς, σε απόλυτα νούμερα

Κλάδος οικονομικής δραστηριότητας και θέση στο επάγγελμα	Δίπολο Βόλου – Λάρισας		
	Βόλος (απογραφή 2001)	Λάρισα (απογραφή 2001)	Βόλος + Λάρισα
Γεωργία κτηνοτροφία θήρα και δασοκομία, αλιεία	1642	2.975	4617
Πρωτογενής τομέας	1642	2.975	4617
Ορυχεία και λατομεία	94	29	123
Μεταποιητικές βιομηχανίες	7.318	8.428	15746
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου και νερού	328	384	712
Κατασκευές	3.963	4.226	8189
Δευτερογενής τομέας	11703	13067	24770
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο επισκευή αυτοκινήτων οχημάτων μοτοσικλετών και ειδών προσωπικής και οικιακής χρήσης	7.686	9.682	17368
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	2.948	2.750	5698
Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	2.864	2.360	5224
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί, διαχείριση ακίνητης περιουσίας	3.373	3.960	7333
Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	4.535	6.833	11368
Εκπαίδευση	3.990	5.425	9415
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	2.255	2.858	5113
Λοιπές υπηρεσίες	1.941	2.142	4083
Τριτογενής τομέας	29.592	36.010	65602
Σύνολο	42.937	56.683	99620

Πηγή: ΕΣΥΕ (2001) – Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 27: Οικονομικός ενεργός πληθυσμός των ΠΣ Βόλου και Λάρισας και του Δίπολου κατά ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας και παραγωγικούς τομείς, σε ποσοστά επί του συνόλου

Κλάδος οικονομικής δραστηριότητας και θέση στο επάγγελμα	Δίπολο Βόλου – Λάρισας			ΕΛΛΑΔΑ (απογραφή 2001)
	Βόλος (απογραφή 2001)	Λάρισα (απογραφή 2001)	Βόλος + Λάρισα	
Γεωργία κτηνοτροφία θήρα και δασοκομία, αλιεία	35,6%	64,4%	4,6%	15,0%
Πρωτογενής τομέας	35,6%	64,4%	4,6%	15,0%
Ορυχεία και λατομεία	76,4%	23,6%	0,1%	0,3%
Μεταποιητικές βιομηχανίες	46,5%	53,5%	15,8%	12,9%
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου και νερού	46,1%	53,9%	0,7%	0,9%
Κατασκευές	48,4%	51,6%	8,2%	9,1%
Δευτερογενής τομέας	47,2%	52,8%	24,9%	23,2%
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο επισκευή αυτοκινήτων οχημάτων μοτοσικλετών και ειδών προσωπικής και οικιακής χρήσης	44,3%	55,7%	17,4%	15,6%
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	51,7%	48,3%	5,7%	6,6%
Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	54,8%	45,2%	5,2%	6,8%
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί, διαχείριση ακίνητης περιουσίας	46,0%	54,0%	7,4%	8,7%
Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	39,9%	60,1%	11,4%	8,0%
Εκπαίδευση	42,4%	57,6%	9,5%	6,2%
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	44,1%	55,9%	5,1%	4,7%
Λοιπές υπηρεσίες	47,5%	52,5%	4,1%	5,1%
Τριτογενής τομέας	45,1%	54,9%	65,9%	61,8%
Σύνολο	43,1%	56,9%	100,0%	100,0%

- : ποσοστιαία συμμετοχή ως προς το σύνολο του αντίστοιχου κλάδου του δίπολου
- : κλάδοι εξειδίκευσης κάθε αστικού κέντρου (βλ. 3.2.1.)
- : κλάδοι και τομείς εξειδίκευσης κάθε αστικού κέντρου στο δίπολο¹³
- : κλάδοι εξειδίκευσης του δίπολου¹⁴
- : ποσοστιαία συμμετοχή επί του συνόλου των κλάδων

Πηγή: ΕΣΥΕ (2001) – Ιδία επεξεργασία

¹³ Η εξειδίκευση αυτή βασίζεται στην ποιοτική παρατήρηση των κλάδων και των τομέων που υπερβαίνουν ικανοποιητικά τη συνολική συμμετοχή του αντίστοιχου αστικού κέντρου στο δίπολο.

¹⁴ Οι παρατηρήσεις αυτές υλοποιήθηκαν ποιοτικά και αφορούν κλάδους οι οποίοι φαίνεται να παρουσιάζουν τιμές ικανοποιητικά υψηλότερες των αντίστοιχων του μέσου όρου της Ελλάδας, για κάθε πίνακα.

Πίνακας 28: Οικονομικός ενεργός πληθυσμός των ΠΣ Βόλου και Λάρισας και του Δίπολου κατά ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας και παραγωγικούς τομείς, σε ποσοστά επί του συνόλου του κάθε παραγωγικού τομέα του δίπολου

Κλάδος οικονομικής δραστηριότητας και θέση στο επάγγελμα	Δίπολο Βόλου – Λάρισας			ΕΛΛΑΔΑ (απογραφή 2001)
	Βόλος (απογραφή 2001)	Λάρισα (απογραφή 2001)	Βόλος + Λάρισα	
Γεωργία κτηνοτροφία θήρα και δασοκομία, αλιεία	35,6%	64,4%	100,0%	100,0%
Πρωτογενής τομέας	35,6%	64,4%	100,0%	100,0%
Ορυχεία και λατομεία	0,4%	0,1%	0,5%	1,3%
Μεταποιητικές βιομηχανίες	29,5%	34,0%	63,6%	55,4%
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου και νερού	1,3%	1,6%	2,9%	4,0%
Κατασκευές	16,0%	17,1%	33,1%	39,3%
Δευτερογενής τομέας	47,2%	52,8%	100,0%	100,0%
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο επισκευή αυτοκινήτων οχημάτων μοτοσυκλετών και ειδών προσωπικής και οικιακής χρήσης	11,7%	14,8%	26,5%	25,2%
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	4,5%	4,2%	8,7%	10,8%
Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	4,4%	3,6%	8,0%	11,1%
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί, διαχείριση ακίνητης περιουσίας	5,1%	6,0%	11,2%	14,2%
Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	6,9%	10,4%	17,3%	12,9%
Εκπαίδευση	6,1%	8,3%	14,4%	10,1%
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	3,4%	4,4%	7,8%	7,5%
Λοιπές υπηρεσίες	3,0%	3,3%	6,2%	8,2%
Τριτογενής τομέας	45,1%	54,9%	100,0%	100,0%

- : ποσοστιαία συμμετοχή ως προς το σύνολο του αντίστοιχου κλάδου του δίπολου
- : κλάδοι εξειδίκευσης κάθε αστικού κέντρου (βλ. 3.2.1.)
- : κλάδοι και τομείς εξειδίκευσης κάθε αστικού κέντρου στο δίπολο (βλ. Πίνακα 27)
- : κλάδοι εξειδίκευσης του δίπολου
- : ποσοστιαία συμμετοχή επί του συνόλου του αντίστοιχου τομέα

Πηγή: ΕΣΥΕ (2001) – Ιδία επεξεργασία

Οι παραπάνω πίνακες μπορούν να συνοψιστούν στον πίνακα 29 που ακολουθεί. Όπως παρατηρούμε, μιλάμε κυρίως για διαφορετικές δραστηριότητες, οι οποίες είναι συμπληρωματικές μεταξύ τους (*λειτουργική συμπληρωματικότητα*) και χαρακτηρίζονται από *κάθετη συνεργία* («δικτυακός» τύπος – “web”), η οποία οδηγεί σε οικονομίες εξειδίκευσης ή εύρους (economies of scope) (Capineri και Kamann, 1998).

Πίνακας 29: Ταξινόμηση του υλοποιούμενου δίπολου Βόλου – Λάρισας με βάση την οικονομική οργάνωση των κέντρων του

Οικονομικές δραστηριότητες	Δίπολο		
	Βόλος	Λάρισα	Βόλος + Λάρισα
Μεταποιητικές βιομηχανίες	✓		✓
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο επισκευή αυτοκινήτων οχημάτων μοτοσικλετών και ειδών προσωπικής και οικιακής χρήσης		✓	✓
Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση		✓	✓
Εκπαίδευση		✓	✓
Αθροισμα λειτουργιών	1	3	4
Τύπος συνεργασίας	Κάθετη συνεργασία		

Πηγή: ESPON (2002) – Ιδία επεξεργασία

Βέβαια, όπως τονίσαμε και στο υποκεφάλαιο Α.4.1., στην πραγματικότητα τα αστικά συστήματα θα έχουν χαρακτηριστικά και «συλλογικού» αλλά και «δικτυακού» τύπου (Capineri και Kamann, 1998), κάτι που διαφαίνεται άλλωστε και στον πίνακα.

Τέλος, να τονιστεί ξανά ότι τα συμπεράσματα που προκύπτουν διατυπώνονται με επιφύλαξη, καθώς παρουσίαση των δεδομένων βασίζονται σε χονδρικές ομαδοποιήσεις (πχ. χονδρικό και λιανικό εμπόριο κτλ.), που δε δύναται να αναδείξουν περαιτέρω εξειδικεύσεις.

Πολιτική δομή:

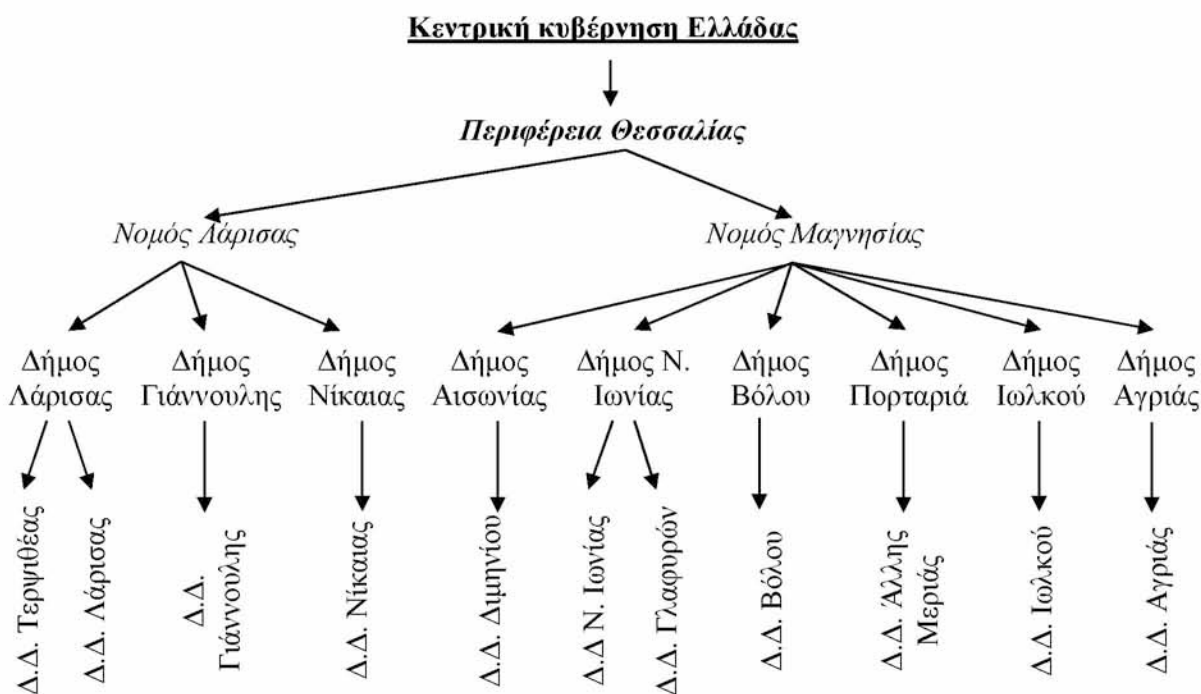
Η Λάρισα αποτελείται από ένα και μόνο δήμο, το Δήμο Λάρισας και περιλαμβάνει τα Δημοτικά Διαμερίσματα Γιάννουλης και Νίκαιας (Δασκαλάκης και Τσακίρης, 1999• Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2006• Metaxas και Kallioras, 2003). Ενώ ο Βόλος χαρακτηρίζεται από διοικητικό κατακερματισμό. Ο Βόλος αποτελείται από τρεις Δήμους (Βόλου, Νέας Ιωνίας, Ιωλκού) και τρία Δημοτικά διαμερίσματα (Διμηνίου, Άλλης Μεριάς και Αγριάς) με πληθυσμούς που κυμαίνονται από 2 έως 82 χιλιάδες κατοίκους (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2006). Αυτή η διοικητική και λειτουργική διαίρεση της πόλης σε πολλούς δήμους δημιουργεί πολυαρχία, πολιτική ασυνέχεια, συγκρούσεις και αναποτελεσματικότητα (βλ. Παράτημα, Χάρτη 5).

Βέβαια, και ο Βόλος και η Λάρισα ανήκουν στην Περιφέρεια Θεσσαλίας, κάτι που δείχνει ότι υπάρχει ένα ανώτερο συντονιστικό και ελεγκτικό όργανο που τα

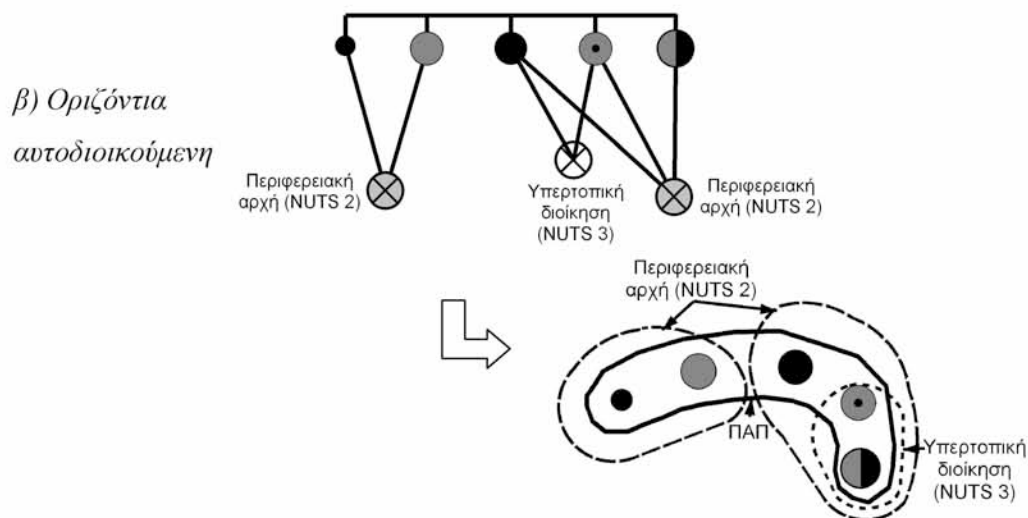

περιβάλλει. Ωστόσο, δεν θα μπορούσε κανείς να πει με βεβαιότητα ότι πρόκειται για ένα δίπολο με καθαρά κάθετα αυτοδιοικούμενη πολιτική δομή, καθώς και ο Βόλος διαρρείται διοικητικά σε επιμέρους δήμους, όπως επίσης και η Λάρισα, αλλά και η περιφέρεια ως όργανο – αρχή καλύπτει ολόκληρο το γεωγραφικό χώρο της περιφέρειας και όχι μόνο του δίπολου (βλ. Πίνακα 30). Καθώς μέχρι σήμερα δεν υπάρχει θεσμοθετημένη διοίκηση του δίπολου, μπορούμε να πούμε ότι η μορφή της ΠΑΠ είναι **οριζόντια αυτοδιοικούμενη**, έχοντας έτσι τη δυνατότητα, με περαιτέρω βελτιώσεις στη διοικητική της δομή, να δημιουργήσει επιδιώξεις, τάσεις και ιδέες και να συμβάλλει περαιτέρω στην ανάπτυξη αλλά και ενοποίηση του χώρου (βλ. Εικόνα 8).

Πίνακας 30: Δενδρόγραμμα της διοικητικής δομής του Δίπολου Βόλου – Λάρισας

(Πηγή: ίδια επεξεργασία)

Εικόνα 8: Ταξινόμηση του υλοποιούμενου δίπολου Βόλου – Λάρισας με βάση το κριτήριο της πολιτικής δομής (Πηγή: ίδια επεξεργασία)

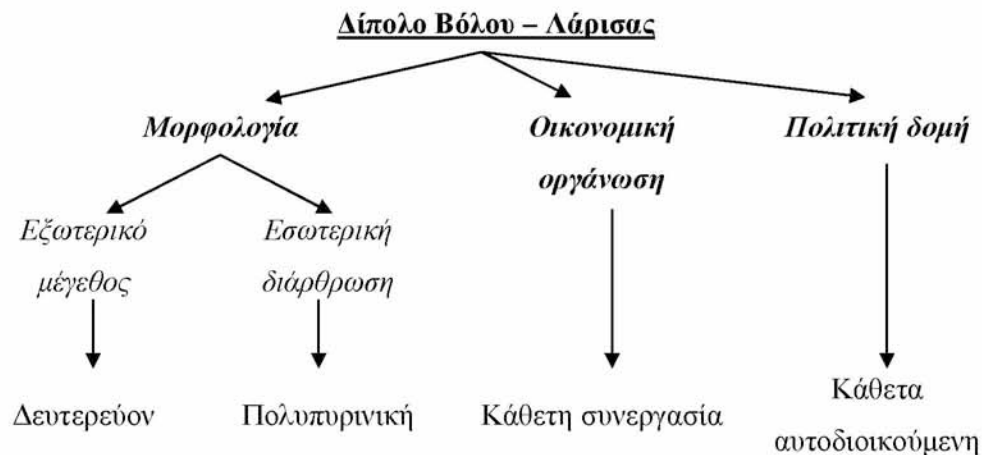
3.3. Συμπεράσματα

Βασικός στόχος αυτού του κεφαλαίου, της μελέτης περίπτωσης του υλοποιούμενου δίπολου Βόλου – Λάρισας, ήταν να παρουσιάσουμε τη μεθοδολογία υπό την οποία προσεγγίσαμε μια πραγματική περίπτωση για την αποσαφήνιση των χαρακτηριστικών προσδιορισμού της αλλά και της τυπολογίας της. Να αναπτύξουμε δηλαδή ένα πολύ χρήσιμο μεθοδολογικό εργαλείο τόσο για τον στρατηγικό σχεδιασμό όσο και για τους φορείς λήψης αποφάσεων μελλοντικά.

Απόρροια της παραπάνω διαδικασίας ήταν να αναγνωρίσουμε ότι υπάρχει πράγματι δυνατότητα ανάπτυξης δίπολου μεταξύ Βόλου – Λάρισας, το οποίο με βάση τα χαρακτηριστικά του προσεγγίζει τον εξής τύπο πολυκεντρικότητας: *δευτερεύον μέγεθος, πολυπυρρινική διάρθρωση, κάθετες συνεργασίες και οριζόντια αυτοδιοικούμενη* (βλ. Πίνακα 31), με μία μικρή απόκλιση από αυτές τις «ιδεατές τιμές» όσον αφορά την οικονομική του οργάνωση και την πολιτική δομή. Σε αυτά φαίνεται να παρουσιάζει μια υβριδική μορφή, στη μεν πρώτη, έχει χαρακτηριστικά και κάθετης αλλά και οριζόντιας συνεργασίας (κάτι άλλωστε που ήταν και αναμενόμενο ως ένα βαθμό), και στη δε δεύτερη, φαίνεται να παρουσιάζει και

χαρακτηριστικά οριζόντιας αυτοδιοικούμενης πολιτικής δομής, έστω και σε μικρό βαθμό.

Πίνακας 31: Δενδρόγραμμα του συνδυασμού των κριτηρίων ταξινόμησης του Δίπολου Βόλου – Λάρισας

(Πηγή: *ιδία επεξεργασία*)

Βέβαια, τυχόν αποκλίσεις από την αρχική επιδίωξη αυτής της μελέτης για την ορθή αποτύπωση των χαρακτηριστικών και κριτηρίων διαχωρισμού του Δίπολου με τη χρήση κάποιων βασικών μεγεθών (πχ η αδυναμία αποτύπωσης του ακριβούς χώρου του δίπολου ή των ορίων των αστικών του κέντρων, η μελέτη της κοινωνικής συνοχής κτλ), οφείλεται αποκλειστικά και μόνο στη μη διάθεση των απαραίτητων στοιχείων (γενικότερη έλλειψη στατιστικών δεδομένων για τα δύο κέντρα και τον ευρύτερο χώρο τους) και στον περιορισμένο χρόνο διεξαγωγής αυτής της μελέτης.

Ακόμη, οφείλουμε να ξανατονίσουμε πως σε επίπεδο εμπειρικής διερεύνησης υπάρχουν αναλυτικές δυσκολίες. Ακόμη, θα μπορούσε κανείς, σε αυτό το πλαίσιο, να μειώσει και να ομαδοποιήσει κάποια από τα χαρακτηριστικά (πχ. ομάδα των αστικών κέντρων με την ανώτατη και την κατώτατη απόσταση ή την επικοινωνία και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των κέντρων κτλ), προκειμένου να αποφύγει κάποιες τουλάχιστον από τις δυσκολίες που αντιμετωπίσαμε ως προς την εμπειρική διερεύνησή τους.

Κλείνοντας αυτό το κεφάλαιο, να πούμε ότι το δίπολο Βόλου – Λάρισας θα λειτουργεί ως ενιαία αγορά εργασίας και τελικής ζήτησης, δύναται να αυξήσει τις οικονομίες συγκέντρωσης και να επιτρέψει τη διαμόρφωση συμπληρωματικότητας αλλά και τη χωροθέτηση νέων λειτουργιών. Το μέγεθος της ΠΑΠ και οι λειτουργίες που εξυπηρετεί συμβάλουν στη διαμόρφωση κρίσιμης μάζας αγοράς αλλά και οικονομιών κλίμακας και συγκέντρωσης (*Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2002• Metaxas και Kallioras, 2003• Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2006*).

Ακόμη και οι αγροτικές ή ύπεθρες περιοχές έχουν να επωφεληθούν από την εφαρμογή μιας τέτοιας αναπτυξιακής στρατηγικής στην εγγύ τους περιοχή, καθώς πολλές από αυτές έχουν συμβιωτική σχέση με τα γειτονικά τους αστικά κέντρα, ενώ αποβλέπουν σε αυτά και ως πόλους παροχής βασικών υπηρεσιών (*ESPON, 2006γ*). Επιπλέον, καθώς η περιφέρεια Θεσσαλίας είναι, από οικονομική άποψη, μια από τις φτωχότερες της Ευρώπης, η υλοποίηση του δίπολου θα δημιουργήσει επωφελείς επιπτώσεις (*ΤΕΕ Μαγνησίας, 2007*).

Τέλος, όπως τονίζεται και στο *ESPON (2003β)*, οι πολυκεντρικοί σχηματισμοί που μπορεί να αναπτύξει η Ελλάδα είναι σχετικά περιορισμένης κλίμακας. Επιπλέον, αυτές οι αναπτυξιακές πολιτικές στοχεύουν κυρίως στην ενδυνάμωση των πόλεων μεσαίου μεγέθους, στην κατανομή της ανάπτυξης και στην αποκέντρωση.

Βέβαια, στην Ελλάδα υπάρχει μια συνολική έλλειψη στρατηγικού σχεδιασμού που αφορά την προσαρμογή των Ελληνικών πόλεων στα νέα δεδομένα, την αξιοποίηση των ευκαιριών και την αποφυγή των κινδύνων που αυτά συνεπάγονται.

4. Γενικά συμπεράσματα

Όπως τονίσαμε από την αρχή, η πολυκεντρικότητα θεωρείται από τους βασικότερους στόχους του ευρωπαϊκού αναπτυξιακού σχεδιασμού και μέσο εξασφάλισης οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, βιώσιμης και ισόρροπης ανάπτυξης και ώθησης της ανταγωνιστικότητας, της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας. Όσο περνάν τα χρόνια η ΠΑΠ «αντί να χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει μια υπάρχουσα ή αναδυόμενη πραγματικότητα, η έννοια αυτή έρχεται να δημιουργήσει αυτήν την πραγματικότητα» (Davoudi, 2002, σελ. 117).

Ακόμη, η δημιουργία μιας ΠΑΠ δεν είναι μια στερεότυπη ενέργεια. Η επιτυχία της εξαρτάται από χαρακτηριστικά (ιστορική, οικονομική και χωρική εξέλιξη) που δεν αναπαράγονται τόσο εύκολα ή απαιτούν μεγάλο χρονικό πλαίσιο (Parr, 2004). Αυτό σημαίνει: α) ότι, γενικότερα, μια ΠΑΠ απαιτεί κάποιο χρόνο για να υλοποιηθεί και β) ότι θα πρέπει να υπάρχει συνεχής παρατήρηση και αξιολόγηση κατά την πορεία υλοποίησής της, ώστε να διαπιστωθεί η πρόοδος αλλά και οι παρεμβάσεις – έργα που πιθανόν να απαιτούνται.

Γενικότερος σκοπός της μελέτης είναι διττός. Κατά πρώτον, δεδομένης της απουσίας ενός θεωρητικού πλαισίου, η μελέτη εισαγάγει ένα αναλυτικό πλαίσιο μελέτης και ταξινόμησης των ΠΑΠ. Κατά δεύτερον, η μελέτη της περίπτωσης του δίπολου Βόλου – Λάρισας συμβάλει στην αποσαφήνιση των εννοιών και τη βελτίωση του θεωρητικού και μεθοδολογικού πλαισίου. Επιπλέον, έχει χρηστική αξία τόσο για την ίδια την περιοχή, καθώς μπορεί ν' αποτελέσει βάση αναφοράς για την υλοποίηση της συγκεκριμένης αναπτυξιακής πολιτικής, όσο και για τους χωροτάκτες και τους φορείς λήψεως αποφάσεων, αφού μπορεί να αποτελέσει ένα πολύ χρήσιμο μεθοδολογικό εργαλείο για την υλοποίηση ανάλογων αναπτυξιακών πολιτικών.

Πιο συγκεκριμένα, η ανάλυση πραγματοποιήθηκε σε δύο μέρη:

A. Θεωρητική Προσέγγιση:

- 1) ορισμός της πολυκεντρικότητας,
- 2) χαρακτηριστικά προσδιορισμού μιας ΠΑΠ,
- 3) κριτήρια διαχωρισμού των ΠΑΠ.

B. Εμπειρική Προσέγγιση:

- 1) διερεύνηση των χαρακτηριστικών προσδιορισμού για το Δίπολο Βόλου – Λάρισας,
- 2) τυπολογία του Δίπολου.

Η μελέτη αυτή λοιπόν, κατέληξε ότι:

- Μία ΠΑΠ *αποτελείται από δύο ή και περισσότερα γειτονικά αλλά σαφώς διαχωρισμένα αστικά κέντρα, που υφίστανται ως αναγνωρίσιμη οντότητα, τα οποία συνεργάζονται σε όλα τα επίπεδα (οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό) ενισχύοντας το ένα το άλλο, με έντονους δεσμούς – ροές (ανθρώπων, αγαθών, πληροφοριών κτλ).*
- Τα *χαρακτηριστικά προσδιορισμού μιας ΠΑΠ* είναι τα εξής: *μία ομάδα αστικών κέντρων, το ανώτατο όριο απόστασης, το κατώτατο όριο διαχωρισμού, η επικοινωνία, η αλληλεπίδραση μεταξύ των κέντρων, η λειτουργική εξειδίκευση, η πολιτική και η κοινωνική συνοχή.*
- Και τα *κριτήρια διαχωρισμού των ΠΑΠ και οι «ιδεατοί τύποι» τους* είναι:
  - *Μορφολογία: εσωτερική διάρθρωση (μονοπυρινικός ή πολυπυρινικός τύπος) και εξωτερικό μέγεθος (μητροπολιτικές ή δευτερεύουσες ΠΑΠ),*
  - *Οικονομική οργάνωση: λειτουργική ομοιογένεια (οριζόντιες συνεργίες) ή λειτουργική συμπληρωματικότητα (κάθετη συνεργία),*
  - *Πολιτική δομή: κάθετα αυτοδιοικούμενη ή οριζόντια αυτοδιοικούμενη.*
- Από την *εμπειρική διερεύνηση* του θεωρητικού πλαισίου, στο πλαίσιο του δίπολου Βόλου – Λάρισας, προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:
  - Υπάρχει πράγματι δυνατότητα ανάπτυξης *δίπολου Βόλου – Λάρισας (δευτερεύον μέγεθος, πολυπυρινική διάρθρωση, κάθετες συνεργασίες και κεντρικά αυτοδιοικούμενη).*
  - *Στο εύρος των «ιδεατών τύπων» των κριτηρίων διαχωρισμού των ΠΑΠ είναι πολύ πιθανό (πχ για τα κριτήρια της οικονομικής οργάνωσης και της πολιτικής δομής) να υπάρξουν και ενδιάμεσες/υβριδικές μορφές (τύποι).*
  - Εντοπίζεται η ανάγκη για υλοποίηση σχεδίων όπως το «Καποδίστριας 2» (ανάλογο των FUAs του ESPON, για την *ανάδειξη των λειτουργικών*

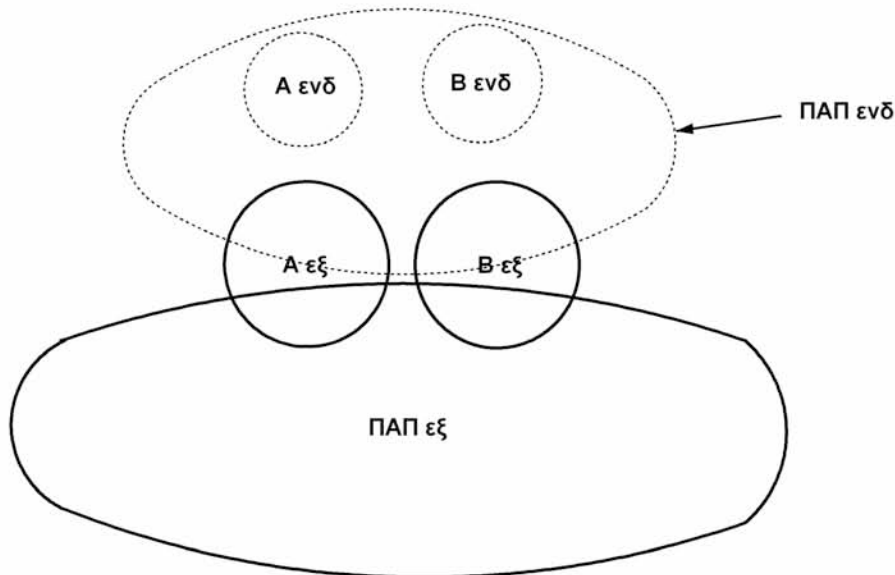
περιοχών των αστικών κέντρων της Ελλάδας και του χώρου των εν δυνάμει ελληνικών ΠΑΠ).

- Η ΠΑΠ αποτελεί μια εξελιγμένη χωρική οντότητα με στοιχεία που ευνοούν την ανάπτυξη στο σύγχρονο – διεθνοποιημένο – οικονομικό περιβάλλον. Έτσι, *χώρες όπως η Ελλάδα πρέπει να ανταποκριθούν εγκαίρως, προκειμένου να μην οπισθοδρομήσουν.*

Εδώ, πρέπει να τονίσουμε την ανάγκη για συγκριτική μελέτη περιπτώσεων πολυκεντρικότητας (της μορφής τους) ανά τον κόσμο, κάτι που μπορεί να συμβάλει τόσο στην αποσαφήνιση του πλαισίου που περιβάλλει αυτήν την έννοια, όσο και στην ανάδειξη των μορφών με τις οποίες απαντάται. Σε αυτό συμβάλει, εν μέρει, και η παρούσα μελέτη. Άλλα χαρακτηριστικά παραδείγματα ΠΑΠ είναι το «Flemish Diamond», η «Midlandton» της Αγγλίας και το ολλανδικό Randstad (*Van Houtum και Lagendijk, 2001*).

Επιπλέον, θα πρέπει ίσως να επισημάνουμε και τις διαφορές ή/και τις ομοιότητες μεταξύ ενδογενών και εξωγενών χαρακτηριστικών των αστικών κέντρων και χαρακτηριστικών προσδιορισμού (ενδογενή χαρακτηριστικά) και κριτηρίων διαχωρισμού (εξωγενή χαρακτηριστικά) των ΠΑΠ, αντίστοιχα, που εκπορεύουν από τα ευρήματα αυτής της μελέτης.

Στην εικόνα που ακολουθεί (βλ. Εικόνα 5) αποτυπώνεται ξεκάθαρα ότι όταν μιλάμε για τα ενδογενή και εξωγενή χαρακτηριστικά ενός αστικού κέντρου μιας ΠΑΠ (Αενδ, Βενδ και Αεξ και Βεξ), αυτά αποτελούν υποσύνολο των ενδογενών και εξωγενών χαρακτηριστικών της ΠΑΠ (ΠΑΠενδ και ΠΑΠεξ) στην οποία ανήκουν. Αυτό το συμπέρασμα είναι αποτέλεσμα της χωρικής κλίμακας στην οποία εστιάζουμε αλλά και της «φύσης» των χωρικών σχηματισμών στους οποίους αναφερόμαστε, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η ΠΑΠ αποτελεί μια ομαδοποίηση αστικών κέντρων (είναι περίπου σα να μιλάμε για το άτομο, του οποίου δομικές μονάδες είναι τα ηλεκτρόνια, τα πρωτόνια και τα νετρόνια).

Εικόνα 5: Ενδογενή και εξωγενή χαρακτηριστικά αστικών κέντρων και ΠΑΠ

(Πηγή: ιδία επεξεργασία)

Πλησιάζοντας στο τέλος της παρούσας διατριβής, πρέπει να τονίσουμε ότι ερωτήματα που θα πρέπει να απασχολήσουν στο μέλλον τους μελετητές του χώρου είναι: Πως μεταβάλλονται/εξελίσσονται οι ΠΑΠ και ποιοι είναι οι παράγοντες που επηρεάζουν αυτήν την εξέλιξη; Στο πλαίσιο αυτό, εκτιμάται ότι ο αστικός χώρος και η αστική ζωή θα επεκταθεί τόσο πολύ που θα μπορεί πλέον να περικλείει εκτάσεις ανάλογες με αυτές μιας περιφέρειας.

Τέλος, πρέπει να πούμε ότι το μεγαλύτερο τμήμα του αστικού πληθυσμού ζει στις μητροπολιτικές περιοχές και τα μεγάλα αστικά κέντρα. Από αυτή την άποψη, οι προοπτικές των πόλεων μεσαίου μεγέθους στο νέο οικονομικό περιβάλλον αποκτούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς συσχετίζονται με τις χωρικές ισορροπίες του Ευρωπαϊκού χώρου. Οι πόλεις αυτές καλούνται στην ουσία να διαδραματίσουν έναν έντονα αντισταθμιστικό ρόλο στα πλεονεκτήματα των μητροπολιτικών περιοχών, αφενός διατηρώντας τον δικό τους πληθυσμό και αφετέρου αποτελώντας ανάχωμα στις μετατοπίσεις πληθυσμού από τις αγροτικές περιοχές και τις μικρές πόλεις προς τα μητροπολιτικά κέντρα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Αρβανιτίδης, Π. (υπό επεξεργασία) *ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II: Ενίσχυση Ερευνητικών Ομάδων στα Πανεπιστήμια*, Υπουργείο Παιδείας.

Δασκαλάκης, Κ. και Τσακίρης, Σ. (1999) *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Περιβάλλον» (Ε.Π.ΠΕΡ.)*: Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Θεσσαλίας, Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ.

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος – ΕΣΥΕ, (2007) *Συνοπτική Στατιστική Επετηρίδα της Ελλάδος 2006*, Πειραιάς.

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος – ΕΣΥΕ, (2001) *Στατιστική Επετηρίδα της Ελλάδος*, Αθήνα: ΕΣΥΕ, διαθέσιμα στο www.statistics.gr/Athena2001 [πρόσβαση: Ιαν. 2008].

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, (2002) *Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης Λάρισας*, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Δήμος Λάρισας.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, (2006) *Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης του Βόλου 2007–2013*, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Δήμος Βόλου – Δημοτική Τουριστική Επιχείρηση Βόλου.

ΣΑΚΧ, (1999) *Σχέδιο ανάπτυξης του κοινοτικού χώρου: Προς τη χωρικά ισόρροπη και αειφόρο ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής ένωσης*, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Λουξεμβούργο.

ΤΕΕ Μαγνησίας, (2007) *Σιδηροδρομικές Συνδέσεις Θεσσαλίας – Ηπείρου*, διημερίδα, Λάρισα – Βόλος 2–3 Νοεμβρίου 2007.

- ΥΠΕΘΟ, (2007) *Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Θεσσαλίας-Στερεάς Ελλάδας-Ηπείρου: Προγραμματική περίοδος 2007-2013*, Αθήνα.
- ΥΠΕΧΩΔΕ, (2007) *Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, Σχέδιο Κοινής Υπουργικής Απόφασης*, Αθήνα.
- Alonso, W. (1973) "Urban zero population growth", *Daedalus*, 109, σελ. 191-206.
- Bailey, N. και Turok, I. (2001) "Central Scotland as a Polycentric Urban Region: Useful Planning Concept or Chimera?", *Urban Studies*, 38 (4), σελ 697-715.
- Batten, D. (1995) "Network cities: creative urban agglomerations for the 21st century", *Urban Studies*, 32, σελ. 313-327.
- Capineri, C. και Kamann, F. (1998) "Synergy in networks: concepts", *Transport Networks in Europe*, σελ 35-56, Cheltenham.
- Camagni, R. και Salone, C. (1993) "Network Urban Structures in Northern Italy: Elements for a Theoretical Framework", *Urban Studies*, 30 (6), σελ. 1053-1064.
- Champion, A. (2001) "A Changing Demographic Regime and Evolving Polycentric Urban Regions: Consequences for the Size, Composition and Distribution of City Populations", *Urban Studies*, 38 (4), σελ. 657-677.
- Davoudi, S. (2002) "Polycentricity: modelling or determining reality", *Town & Country Planning*, 71, σελ. 114-17.
- Dieleman, M. και Faludi, A. (1998) "Polynucleated metropolitan regions in Northwest Europe", *European Planning Studies*, 6, σελ. 365-377.

- ESPON, (2006α) *Study on Urban Functions: First Interim Report*, Denmark, Ministry of Interior and Spatial Development.
- ESPON, (2006β) *Study on Urban Functions*, Denmark, Ministry of Interior and Spatial Development.
- ESPON, (2006γ) *Territory matters for competitiveness and cohesion: Facets of regional diversity and potentials in Europe*, Denmark, Ministry of Interior and Spatial Development.
- ESPON, (2006δ) *Mapping the structure of the European territory*, Bonn, Γερμανία, Federal Office for Building and Regional Planning.
- ESPON, (2005α) *Potentials for polycentric development in Europe: Project report*, Σουηδία, Nordic Center for Spatial Development.
- ESPON, (2005β) *European Territorial Research in Progress*, Λουξεμβούργο, Malmö AB.
- ESPON, (2004) *Diversity within the European territory*, Denmark, Δανία.
- ESPON, (2003α) *Second interim report*, Σουηδία, Nordic Center for Spatial Development.
- ESPON, (2003β) *Third interim report*, Σουηδία, Nordic Center for Spatial Development.
- ESPON, (2002) *1st Interim Report*, Σουηδία, Nordic Center for Spatial Development.
- Friedmann, J. και Miller, J. (1965) “The urban field”, *Journal of the American Institute of Planners*, 31(4), σελ. 312–319.

- Hall, P. και Pain, K. (2006) *The Polycentric Metropolis: Learning from Mega – City Regions in Europe*, London.
- Hoppenbrouwer, C. και Meijers, J. (2002) *Basis for a regional approach in polycentric urban regions: the case of Randstad*, Polycentric Metropolitan Regions: New Concepts and Experiences, Warsaw.
- Kloosterman, R. και Lambregts, B. (2001) “Clustering of economic activities in polycentric urban regions: the case of the Randstad”, *Urban Studies*, 38, σελ. 717–732.
- Kloosterman, R. και Musterd, S. (2001) “The Polycentric Urban Region: Towards a Research Agenda”, *Urban Studies*, 38 (4), σελ. 623–633.
- Meijers, E. (2005) “Polycentric Urban Regions and the Quest for Synergy: Is a Network of Cities More than the Sum of the Parts?”, *Urban Studies*, 42 (4), σελ. 765–781.
- Meijers, E. και Sandberg, K. (2006) “Polycentric development to combat regional disparities? The relation between polycentricity and regional disparities in European countries”, paper presented at the ERSA Conference, 30 Aug. – 3 Sept. 2006, Volos
- Metaxas, T. και Kallioras, D. (2003) “Medium sized – cities’ economic development and regional competitiveness: the case of Larissa – Volos dipole in Thessaly region of Greece”, Discussion Paper Series, 10(7), pp. 161–200.
- Parr, J. (2004) “The Polycentric Urban Region: A Closer Inspection”, *Regional Studies*, 38 (3), σελ. 231–240.

Turok, I. και Bailey, T. (2004) “The Theory of Polynuclear Urban Regions and its Application to Central Scotland”, *European Planning Studies*, 12 (3), σελ. 371–390.

Van Houtum, H. και Legendijk, A. (2001) “Contextualising regional identity and imagination in the construction of polycentric urban regions: the cases of the Ruhr area and the Basque country”, *Urban Studies*, 38, σελ. 747–767.

Διαδικτυακοί τόποι

www.egnatia.gr [πρόσβαση: Ιαν. 2008].

www.eurostat.com [πρόσβαση: Ιαν. 2008].

www.ktelvolou.gr [πρόσβαση: Ιαν. 2008].

www.magnesia.gr/SXAM [πρόσβαση: Ιαν. 2008].

www.nampolites.gr [πρόσβαση: Ιαν. 2008].

www.ose.gr [πρόσβαση: Ιαν. 2008].

www.pressunion.gr/main [πρόσβαση: Ιαν. 2008].

www.statistics.gr [πρόσβαση: Ιαν. 2008].

www.teilar.gr [πρόσβαση: Ιαν. 2008].

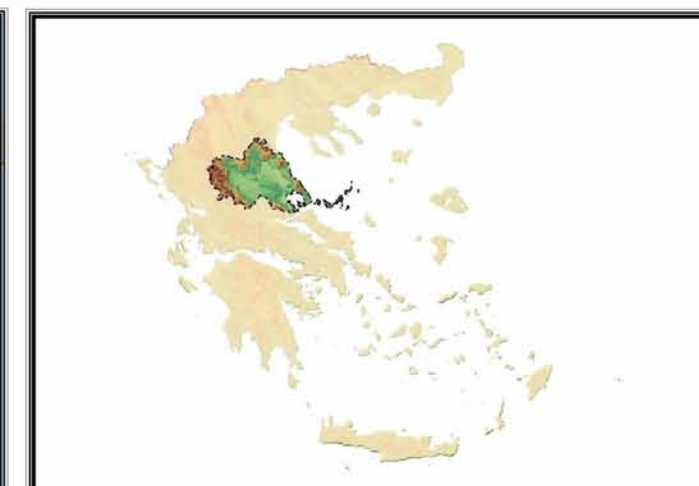
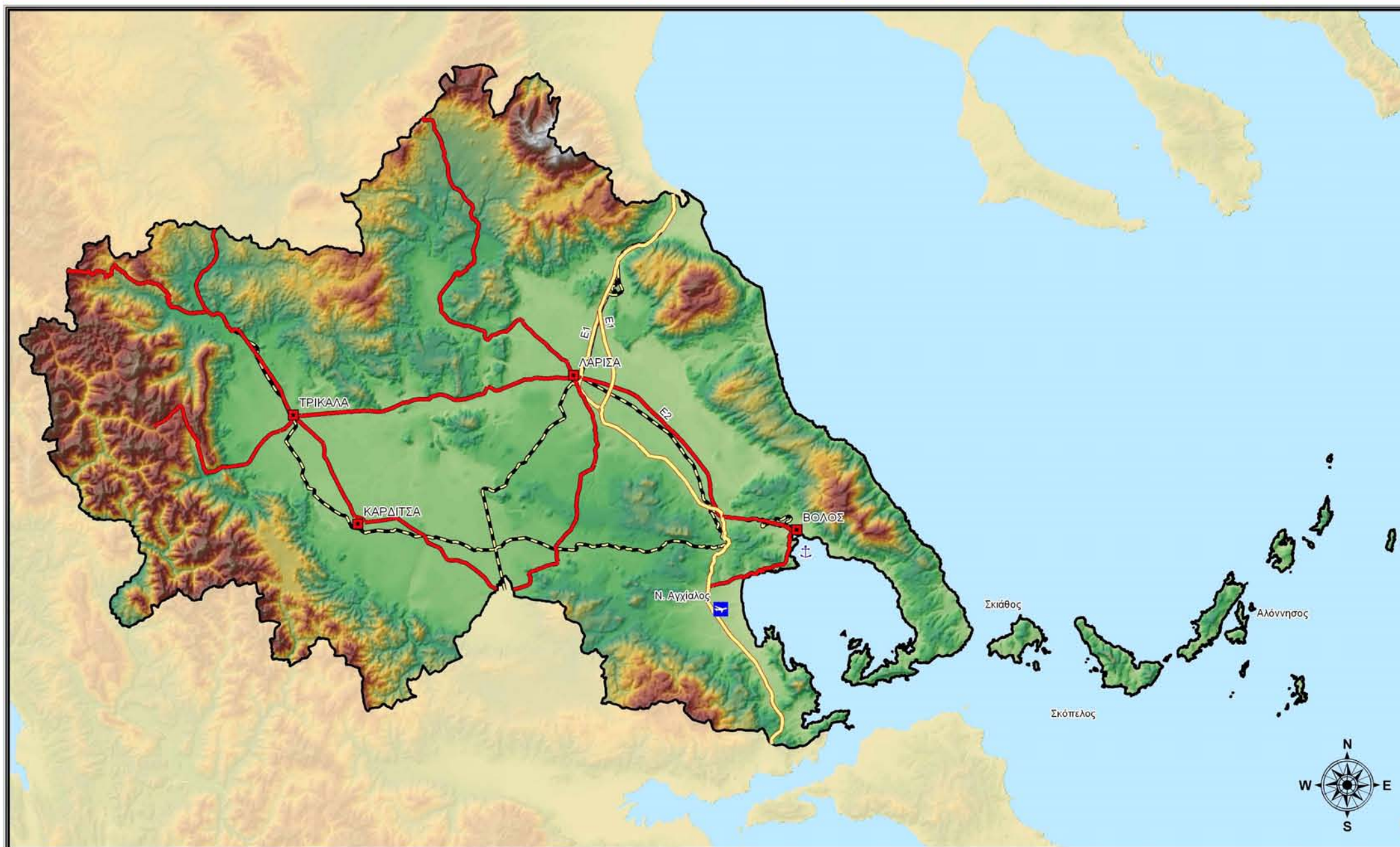
www.uth.gr [πρόσβαση: Ιαν. 2008].

Παράρτημα

Χάρτης 1: Μεταφορές υποδομές Περιφέρειας Θεσσαλίας

(ΠΑΠ): ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ:
ΑΡΒΑΝΙΤΙΔΗΣ ΠΑΣΧΑΛΗΣ

ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ:
ΦΡΥΤΖΑΛΑΣ ΗΛΙΑΣ

ΒΟΛΟΣ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2008

Υπόμνημα

- Αστικά Κέντρα Θεσσαλίας
- ✈ Αεροδρόμιο Ν. Αγχιάλου
- ⚓ Λιμάνι Βόλου
- Βασικό οδικό δίκτυο Θεσσαλίας
- E1
- E2
- Σιδηροδρομικό δίκτυο Θεσσαλίας
- Περιφέρεια Θεσσαλίας

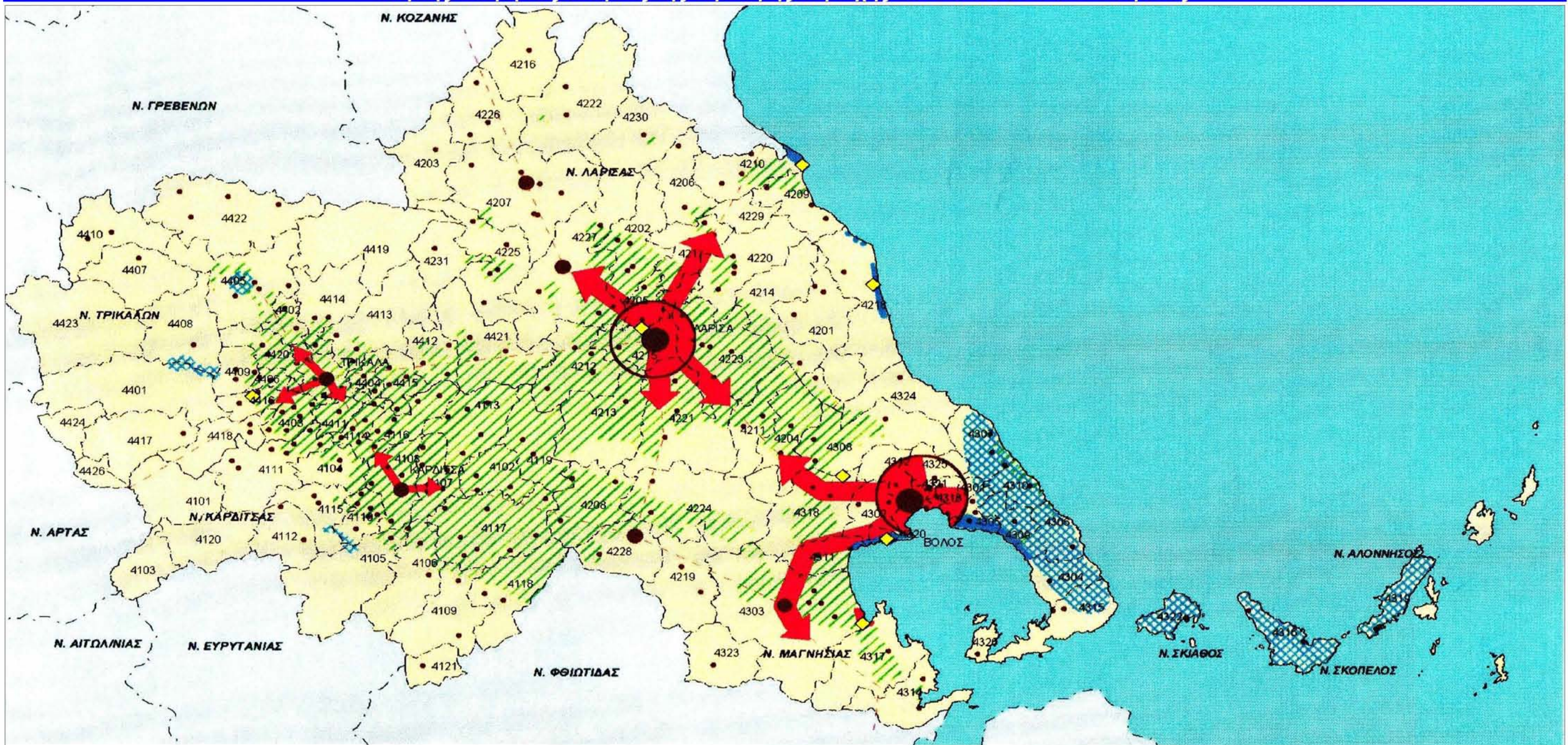
Κλίμακα:

Πηγή: Εργαστήριο Περιβαλλοντικού και Χωροταξικού Σχεδιασμού (2008) – Ιδία επεξεργασία

Χάρτης 2: Χρήσεις εδάφους της ευρύτερης περιοχής του δίπολου Βόλου – Λάρισας

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Όρια Νομών
- Όρια νέων ΟΤΑ
- Οικισμοί άνω των 500 κατοίκων
- Πηγή ρύπανσης
- Αστικοποίηση
- Εντατικές αγροτικές χρήσεις
- Μέτωπα παραθεριστικής κατοικίας
- Διάχυση τουριστικών δραστηριοτήτων

ΥΠΕΧΩΔΕ

Α' ΦΑΣΗ

Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Θεσσαλίας

ΧΑΡΤΗΣ Α.5.4.4-Χ1

Βασική Διάθρωση και Τάσεις Χρήσεων Γης

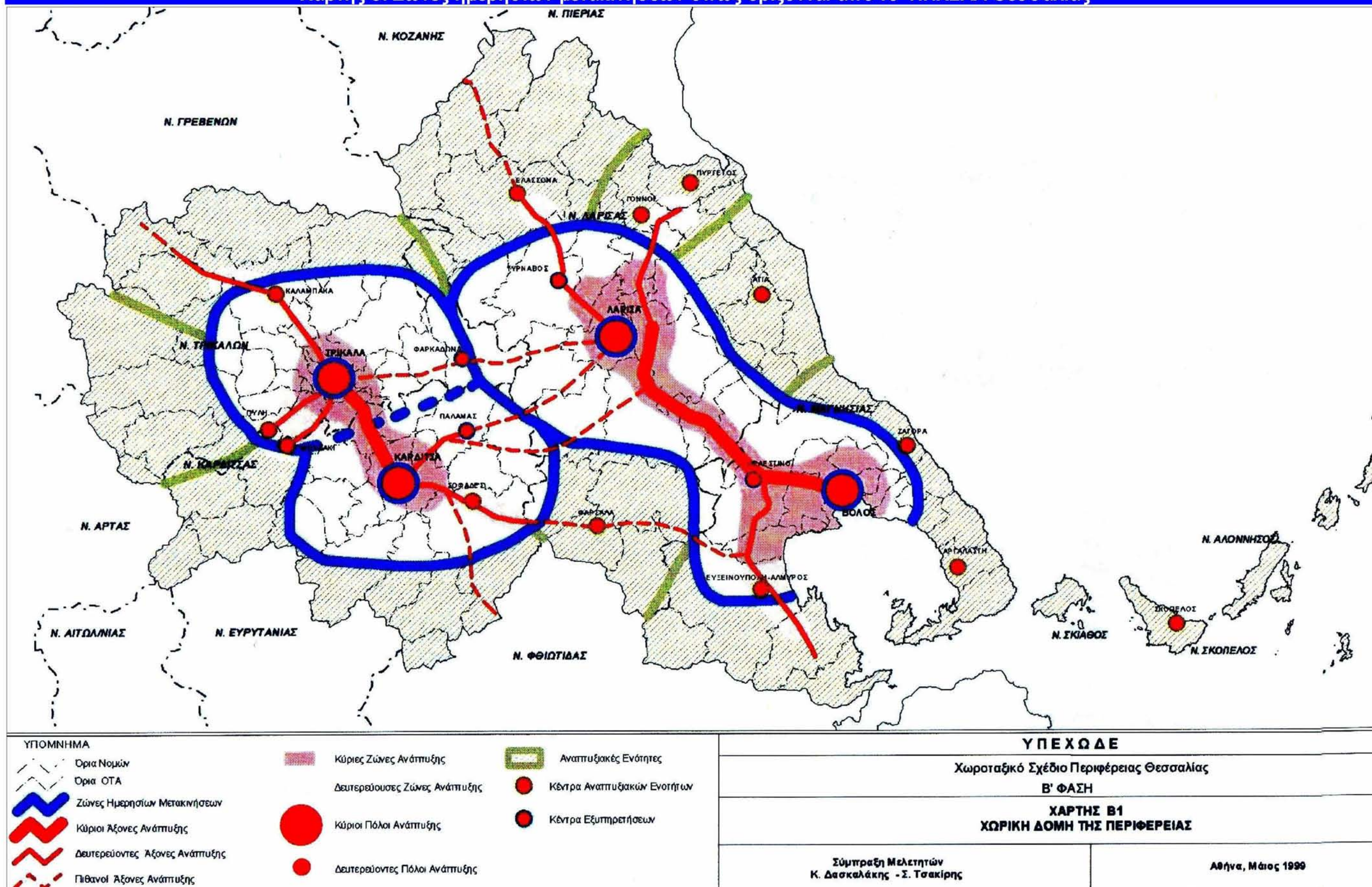
ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΜΕΛΕΤΗΤΩΝ
Κ. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ - Σ. ΤΣΑΚΙΡΗΣ

ΑΘΗΝΑ, ΙΟΥΝΙΟΣ 1998

Πηγή: Δασκαλάκης και Τσακίρης, 1999

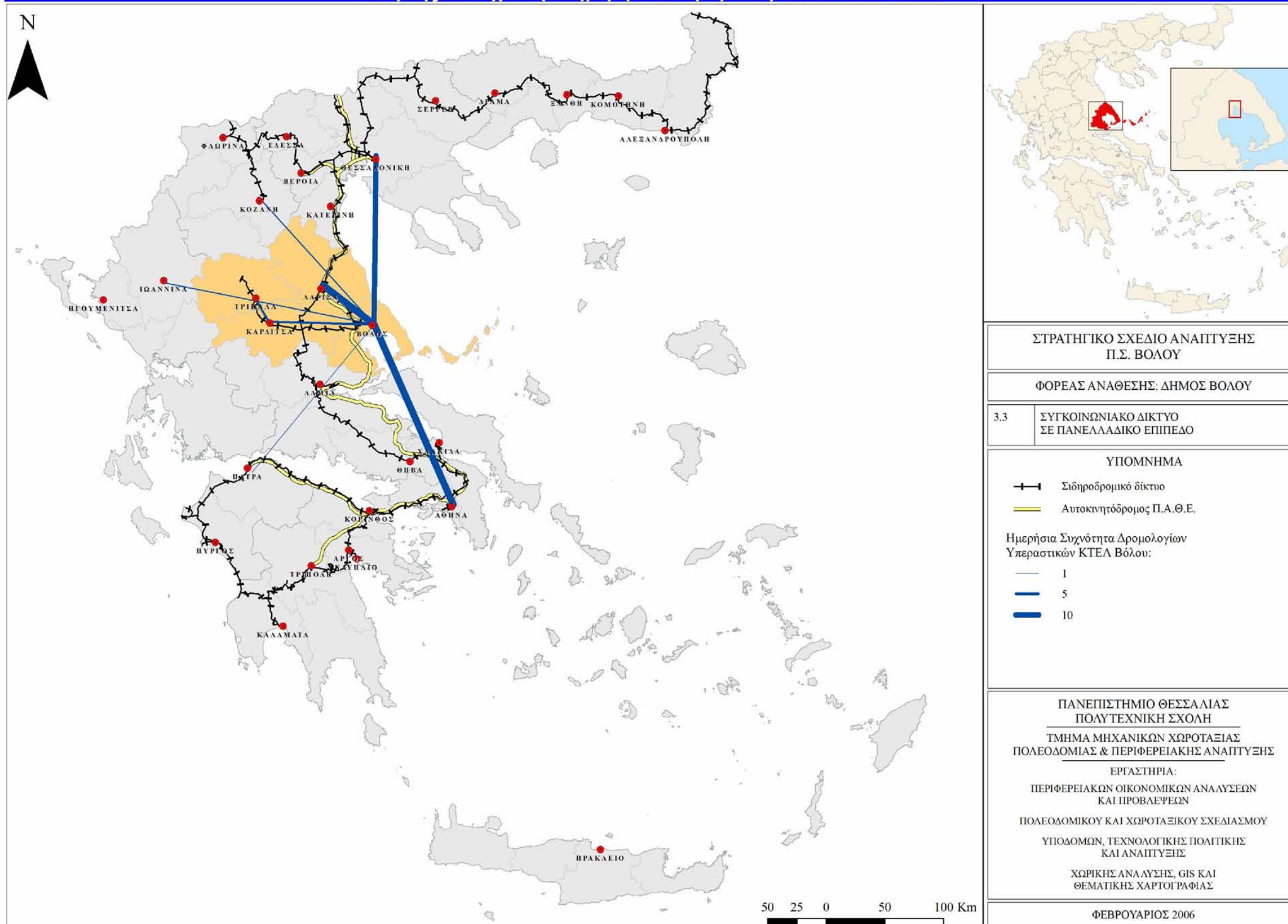
Χάρτης 3: Ζώνες ημερήσιων μετακινήσεων όπως ορίζονται από το ΠΠΧΣΑΑ Θεσσαλίας

Πηγή: Δασκαλάκης και Τσακίρης, 1999

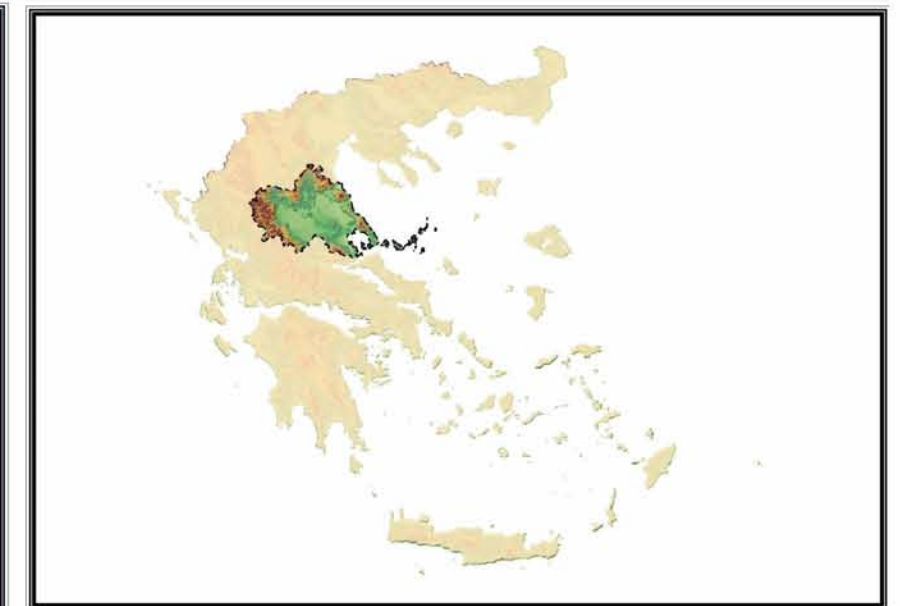
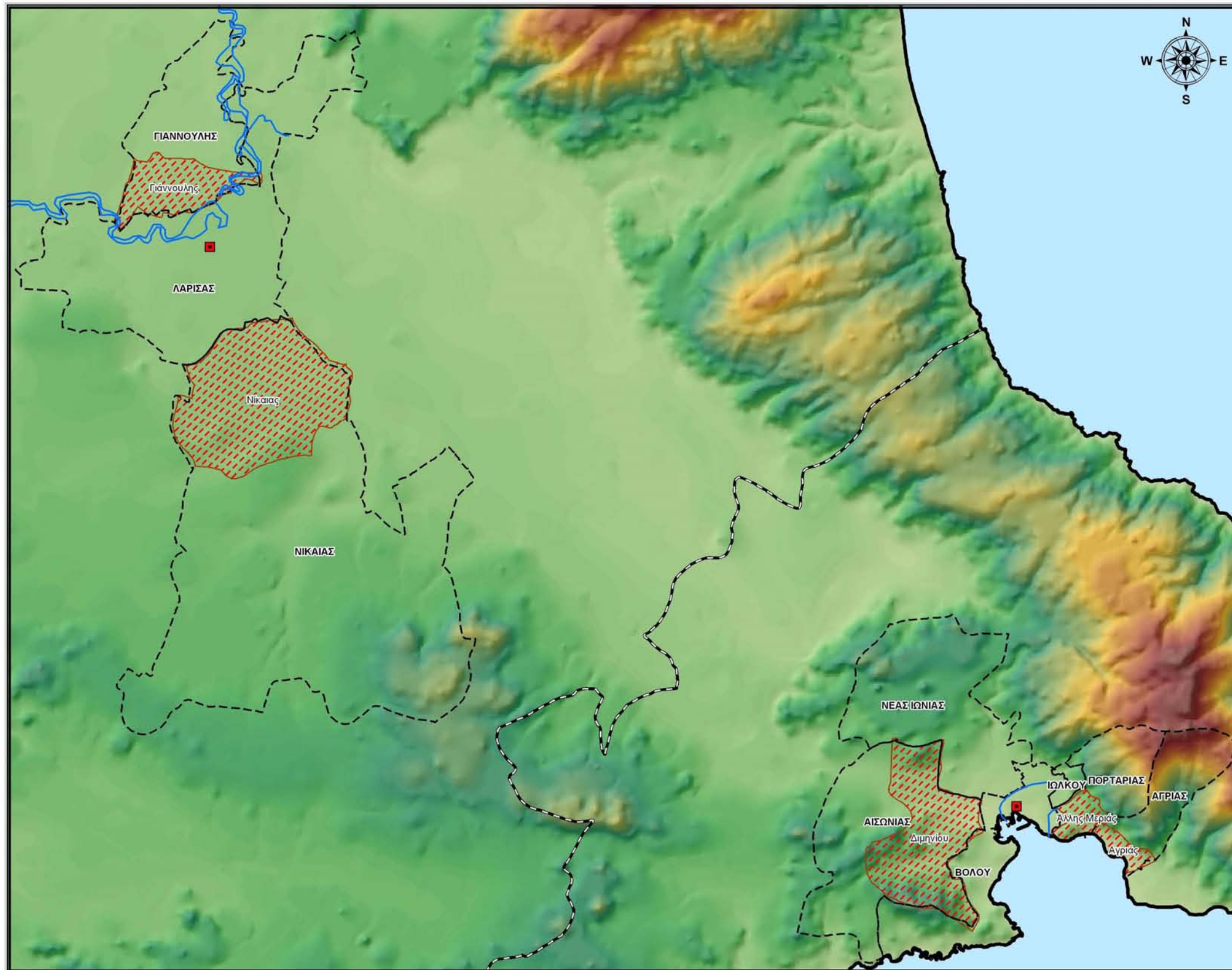
Χάρτης 4: Συχνότητα ημερήσιων δρομολογίων από το Βόλο

Πηγή: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2006

Χάρτης 5: Διοικητική δομή ΠΣ Βόλου και Λάρισας

(ΠΑΠ): ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ:
ΑΡΒΑΝΙΤΙΔΗΣ ΠΑΣΧΑΛΗΣ

ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ:
ΦΡΥΤΖΑΛΑΣ ΗΛΙΑΣ

ΒΟΛΟΣ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2008

Υπόμνημα

Αστικά Κέντρα Θεσσαλίας	Δήμοι ΠΣ Βόλου και Λάρισας
Ποτάμια-χείμαροι Βόλου και Λάρισας	Νομοί Θεσσαλίας
ΟΤΑ ΠΣ Βόλου και Λάρισας εκτός των αντίστοιχων δήμων	Περιφέρεια Θεσσαλίας

Κλίμακα:

Πηγή: Εργαστήριο Περιβαλλοντικού και Χωροταξικού Σχεδιασμού (2008) – Ιδία επεξεργασία

